

SIGNUM

SUOMEN TIETEELLINEN KIRJASTOSEURA

ECIL2023

Löytöretkiä informaatiolukutaidon
saaristoon

STKS

Vilkas koulutusvuosi johdatti
95. toimintavuoteen

KANSAINVÄLINEN KIRJASTOALAN YHTEISTYÖ

Haasteita ja mahdollisuuksia

ULLA NYGRÉNIN URAMATKA

Oppimista, kehittämistä,
vaikuttamista

MUOTOILUAJATTELU TULEE, OLETKO VALMIS?

Julkaisija

Suomen tieteellinen kirjastoseura
(STKS)
stks.fi

Signum verkossa

<http://journal.fi/signum>

Puheenjohtaja

Anne Lehto

Tiedekirjasto Tritonia

Vaasan yliopisto

anne.lehto@uwasa.fi

Puh. 029 449 8500

Sihteeri

Satu Nikander

satu.nikander@stks.fi

Signumin päätoimittaja

Mika Holopainen

mika.holopainen@helsinki.fi

Toimitussihteeri

Minna Marjamaa

minna.marjamaa@laurea.fi

Kannet, ulkoasu ja taitto

Petri Fills

mail@petrills.com

ISSN 0355-0036

eISSN 2242-9468

SIGNUM

1/2024

Tässä numerossa

Tiedon liian korkea hinta - Löytyykö toimivia vastalääkkeitä?.....	3
Vilkas koulutusvuosi johdatti seuran 95. toimintavuoteen.....	4
Tieteen ja tutkimuksen tukena STKS:n tutkijapalveluiden työryhmä esittäytyy.....	8
Muotoiluajattelu tulee, oletko valmis? Timanttiset työkalut -webinaarin antia.....	10
Oppimista, kehittämistä, vaikuttamista - Ulla Nygrénin uramatka.....	14
Löytöretkiä informaatiolukutaidon saaristoon - tutkimusta ja käytäntöä ECIL2023-konferenssissa Krakovassa.....	20
Kansainvälinen kirjastoalan yhteistyö: haasteita ja mahdollisuuksia.....	24
Kriminologinen kirjasto vankeinhoidon tiedon välittäjänä.....	28
Tiedonhaku muuttuu - muuttuuko informaatiolukutaito ja sen opetus?.....	31
Standardien toteuttamisesta.....	37
Sytykkeitä metadataan ja informetriikkaan.....	45
Uutisia lyhyesti.....	47

SUOMEN TIEDELLINEN KIRJASTOSEURA

FINLANDS VETENSKAPLIGA BIBLIOTEKSSAMFUND | THE FINNISH RESEARCH LIBRARY ASSOCIATION

TIEDON LIIAN KORKEA HINTA - LÖYTYYKÖ TOIMIVIA VASTALÄÄKKEITÄ?

Tieteellisen tiedon – erityisesti lehtipakettien – jatkuva hinnannousu on ollut debatin aiheena 1990-luvulta alkaen. Hintakehityksen juurisyinä on nähty etenkin tutkijoiden meritoitumiseen liittyvät tekijät ja siihen liittyvä paine julkaista arvostetuimmissa lehdissä, jotka pääosin ovat suurten tiedekustantajien hallussa.

Open access -julkaisemista edistävät toimenpiteet ovat vähitellen siirtäneet sisältöihin pääsyn maksumuurit julkaisemista koskevaksi kirjoittajamaksumuuriksi. Tällöin kaikissa maissa ja organisaatioissa toimivilla tutkijoilla ei ole tasapuolista mahdollisuutta saada tukea julkaisujen avoimuudesta perittäviin kirjoittajamaksuihin. Transformatiiviset sopimukset ja niin sanottuun timanttimalliin perustuva maksuton open access -julkaiseminen ovat osittain muuttaneet tilannetta, mutta näkyvissä ei ole kustannuskehityksen selkeää taitekohtaa. Esimerkiksi transformatiivisten sopimusten tavoitteena oleva lehtien siirtyminen tilausmaksuista pelkästään kirjoittajamaksuihin on ollut odotettua hitaampaa – ja selvää jarruttamistakin on havaittavissa kustantajien toiminnassa.

Walt Crawfordin tekemässä avoimen julkaisemisen hintatietojen [koonnista](#) ilmenee, että vuonna 2022 artikkeleista perittävän kirjoittajamaksun keskimääräinen hinta oli ensimmäistä kertaa hie- man alhaisempi kuin edellisenä vuonna. Tämä on kuitenkin laiha lohtu, sillä artikkelimaksujen keskihinta näyttää pidemmällä aikavälillä tarkasteltuna va- kiintuneen korkealle tasolle.

Tiedejulkaisemisen edelleen jatkuva keskittyminen suurimmille kustantajille lisää huolta. Vastalääkkeeksi on

usein ehdotettu julkaisemiseen liittyvän omistajuuden siirtämistä eri tavoin tutkimusyhteisöille. Tällaista muutosta tukee viime syksynä cOAlition S:n toimesta tehty [ehdotus](#) entistä radikaalimaksi Plan S -malliksi. Siinä ajatuksena on Plan S-rahoittajien kustantama uudenlainen tieteellisen kommunikaation ekosysteemi, jossa tutkimusprosessit ja sen tuotokset avattaisiin laajamittaisesti. Tämä edellyttäisi tutkimusyhteisöltä uudenlaista aktiivisuutta ja yhteistyötä. Uuden ehdotuksen toteutuminen käytännössä on toistaiseksi varsin epävarmaa, mutta se tarjoaa joka tapauksessa yhden tärkeän avauksen, jonka etenemistä kannattaa seurata.

Suomen tieteellisen kirjastoseuran 95. toimintavuosi on käynnistynyt – ja toiminta jatkuu vireänä! Tästä lehdestä voit lukea puheenjohtajan katsauksen STKS:n viime vuoden toiminnasta. Seuran työryhmistä esittelyvuorossa on Tutkimuspalveluiden työryhmä. Tästä Signumista löydät myös kaksi juttua, joissa kuvataan seuran työryhmien viime syksynä järjestämiä koulutuksia.

Anne Lehto kuvaa artikkelissaan kokemuksia viime vuoden IFLA WLIC-konferenssista sekä helmikuussa 2024 pidetystä pohjoismaisten kirjastoseurojen kokouksesta. Lehdestä löydät myös informaatiolukutaidon teemoihin keskittyvän ECIL2023-konferenssin antia koskevan matkaraportin. Toisenlaista kansainvälistä ulottuvuutta edustaa Juha Hakalan artikkeli, jonka aiheena on standardien implementointiin liittyvät haasteet.

Oivaltavia lukuhetkiä uuden Signumin parissa!

Mika Holopainen

Anne Lehto

Vilkas koulutusvuosi johdatti seuran 95. toimintavuoteen

Vuosi 2023 oli Suomen tieteellisen kirjastoseuran uuden strategian ensimmäinen toteutusvuosi. Keskityimme pääasioiden tekemiseen eli kehittämään alan osaamista, luomaan jäsenille lisäarvoa ja tekemään yhteiskunnallista vaikuttamista. Vuosi 2023 oli seuran talouden kannalta positiivinen vilkkaan koulustoiminnan ansiosta.

STKS:n edellisen ja nykyisen hallituksen jäseniä ja toimihenkilöitä ryhmäkuvassa tammikuussa 2024, jolloin nykyinen hallitus aloitti toimikautensa.
Kuva: Jussi Männistö.

Toimin vuonna 2023 puheenjohtajana toista vuotta ja tukenani varapuheenjohtajana toimi Katja Hilska-Keinänen Suomen ympäristökeskuksesta. Hallituksen muut jäsenet olivat Marita Ahola, Tuija Korhonen, Virpi Kultanen, Marjo Kuusela, Jaana Latvanen, Soile Manninen ja Henri Pitkänen.

Strategia osoitti toiminnalle suunnan

Vuosi 2023 oli varsinainen ensimmäinen kokonainen seuran uudistetun strategian toteutusvuosi. Seuran strategiaan vuosille 2022–2026 on kirjattu seuraavat strategiset päämäärät:

1. Alan osaamisen kehittäminen
2. Kiinnostava ja hyödyttävä jäsenyys
3. Vastuullinen toiminta sekä ennakko- ja aktiivinen vaikuttamistyö.

Alan osaamisen kehittäminen

Strategian ja toimintasuunnitelman mukaisesti järjestettiin ajankohtaisia koulutuksia ja vuosi 2023 olikin aktiivisin koulutusvuosi koronapandemian jälkeen. Noin puolet koulutuksista pidettiin webinaareina ja puolet lähitoteutuksina. Lähitilaisuuksista yksi järjestettiin Jyväskylässä ja loput Helsingissä. Monipuoliset aiheet sekä verkko- ja lähitoteutukset myös pääkaupunkiseudun ulkopuolella lisäsivät seuran koulutusten maantieteellistä saavutettavuutta jäsenille ja kaikille kiinnostuneille. Koulutuksia markkinoitiin aktiivisesti myös alan opiskelijoille. STKS:n koulutukset vuonna 2023 olivat seuraavat:

- Keväinen löytöretki tekoälyyn, webinaari 23.5.
- Tekijänoikeutta kirjastoissa, Helsinki 14.6.
- STKS-demolabs – Miten kielimalli vastaa kysymyksiin sille tuntemattomista aineistoista, webinaari 13.10.
- ”Missä ne kirjat on?” – kirjastot pienenevissä tiloissa, Helsinki 26.10.
- Muuttuva, monipuolistuva ja moninaistuva informaatiolukutaito, Jyväskylä 17.11.
- Timanttiset työkalut – teoriaa ja tarinoita kirjaston palveluiden kehittämisestä, webinaari 30.11.

Kiinnostava ja hyödyttävä jäsenyys

STKS:n jäsenmäärä oli vuoden 2023 lopussa 398 jäsentä. Edellisenä vuonna jäsenmäärä oli 413, joten määrä väheni vuoden 2023 aikana 3,6 %. Jäsenmäärän loiva lasku johtuu muun muassa alan eläköitymisistä. Seuran jäsenrekisteristä on myös viime vuosina poistettu sellaiset jäsenet, joiden jäsenmaksu on ollut maksamatta useampana peräkkäisenä vuotena. Seura on olemassa jäseniään varten ja jäsenmaksut on pidetty samoina jo pidempään.

Vuoden aikana saatiin uusia henkilö- ja myös yhteisöjäseniä seuraan. On hienoa todeta, että seuran jäsenyys kiinnostaa alan toimijoita.

Hallitus pohti vuoden aikana keinoja jäsenhankintaan ja strategian ja toimintasuunnitelman mukaisesti erityisesti alan opiskelijoiden kiinnostuksen herättämiseen seuran toimintaan. Syksyllä puheenjohtaja sai kutsun esitellä AMKIT-kirjastonjohtajille seuran ajankohtaista toimintaa, mikä herätti kiinnostusta. Opiskelijayhteistyö

Anne Lehto vetämässä STKS:n hallituksen kokousta Kaisa-talossa. Lehdon toinen toimikausi seuran puheenjohtajana käynnistyi vuoden 2024 alussa.

Kuva: Jussi Männistö.

aktivoitui vuoden aikana, kun Henri Pitkänen nimettiin hallituksen opiskelijayhteyshenkilöksi, ja hän markkinoi seuraa alan opiskelijoille muun muassa Oulussa. Opiskelijoille tarjottiin vuoden aikana myös ilmaispaiikkoja koulutuksiin.

Vastuullinen toiminta sekä ennakoiva ja aktiivinen vaikuttamistyö

STKS:n toiminnan vastuullisuutta pohdittiin seuran käytännön toiminnassa. Etäkokousten ja tapahtumien avulla vähennettiin matkustamista. Jos kansainvälisiin kokouksiin oli mahdollista osallistua etäyhteydellä, asiaa harkittiin myös vastuullisuuden näkökulmasta. Lähikokousten vakiinnuttua uudelleen koronatauon jälkeen ei etäosallistumismahdollisuutta kuitenkaan aina ollut tarjolla. Etäkokoukset ovat joissakin tilanteissa erinomaisia, mutta etäosallistuminen ei kaikilta osin korvaa kasvokkain tapaamista, joka on tärkeää varsinkin uusien toimijoiden verkostoitumisen, vuorovaikutuksen ja luottamuksen rakentamisen kannalta.

On ilahduttavaa, että jo useamman vuoden tavoitteenamme ollut seuran arkistoaineiston siirto saatiin toteutettua kesällä Kansalliskirjastoon liitettäväksi seuran vanhemman arkistokokoelman yhteyteen. Näin STKS:n historian eri vaiheet säilyvät myös tuleville sukupolville tutkimuksen käyttöön.

Seuran yhtenä keskeisenä toimintamuotona on vaikuttaminen yhteisellä äänellä alan kehitykseen. Vaikuttamistyössämme kirjastojuridiikan työryhmä on asiantuntemuksellaan keskeinen toimija hallituksen ja puheenjohtajan tukena. Vaikuttamistyössä seura toimi myös muiden toimijoiden kanssa yhdessä, muun muassa KAM-juridiikkaverkostossa.

Hallitus, toimihenkilöt ja talous

Seuran uusi ja vanha hallitus aloittivat vuoden perinteisesti yhteisellä kokouksella tammikuussa Kansalliskirjastossa. Työryhmien toiminnan tueksi järjestettiin helmikuussa yhteinen etätapaaminen hallituksen ja

työryhmien puheenjohtajien ja muiden toimihenkilöiden kesken. Kullekin työryhmälle oli nimetty hallituksesta yhteyshenkilö, joka osaltaan huolehti tiedonkulusta hallituksen ja työryhmänsä välillä.

Seuran hallitus kokoontui vuoden ensimmäisen lähikokouksen lisäksi kahdeksan kertaa etänä. Seuran kevätkokous pidettiin 16. 5. ja syyskokous 28. 11. Molemmat kokoukset järjestettiin hybridikokouksena verkon välityksellä Tieteiden talolla. Syyskokouksessa valittiin seuran hallitukseen uusiksi jäseniksi kaudelle 2024–2025 Marita Ahola, Mika Holopainen, Markku Laitinen ja Susanna Parikka.

Loppusyksystä tapahtui myös toimihenkilövaihdos, kun STKS:n pitkäaikainen sihteeri Tuula Hurskainen jäi pois sihteerin tehtävästä. Uutena sihteerinä aloitti Satu Nikander. Sihteerit työskentelivät yhdessä kuukauden ajan, kun Tuula perehdytti Satua tehtäviin.

Vuosi 2023 oli seuran talouden kannalta positiivinen vilkkaan koulutustoiminnan ansiosta. Hallitus ja työryhmät kokoontuivat pääosin etänä, mikä vaikutti seuran talouteen tasapainottavasti.

Signum jatkoi toimintamallia, jossa lehden kolme numeroa julkaistiin

ainoastaan verkossa ja vuoden viimeinen numero toimitettiin jäsenille myös painettuna. Painettua numeroa käytettiin myös seuran markkinointiin opiskelijoille ja muille kohderyhmille. Uutiskirjeen avulla lehden numeroille saatiin lisää näkyvyyttä jäsenistölle. Seuran toiminnan markkinoimiseksi laadittiin myös painettu esite.

Kokonaisuutena voimme olla erittäin tyytyväisiä aktiiviseen toimintavuoteemme. Suuri kiitos sitoutumisesta kuuluu työryhmien jäsenille ja toimihenkilöille.

2024: 95-vuotisjuhlavuosi käynnistynyt

Seuramme historia alkaa jo vuodesta 1929, joten STKS täyttää tänä vuonna 95 vuotta. Seura on ollut keskeinen toimija tieteellisten kirjastojen henkilökunnan osaamisen kehittämisessä ja se oli myös IFLA:n ensimmäinen jäsen Suomessa.

Arvostan edeltäjäni ja kaikkien seurassa toimineiden työryhmien jäsenten, toimihenkilöiden ja vapaaehtoisten työtä tieteellisten kirjastojen asiantuntijoiden ja koko toimialan kehittämiseksi.

Olkaamme ylpeitä 95-vuotiaasta seurastamme!

Lähteet

Suomen tieteellisen kirjastoseuran strategia 2022–2026. https://www.stks.fi/wp-content/uploads/2022/06/STKS-strategia_2022.pdf. Luettu 24. 2. 2024.

Kirjoittaja

ANNE LEHTO

Vaasan yliopisto, Tritonia

STKS:n pj. (2022–)

anne.lehto@uwasa.fi

<https://orcid.org/0000-0002-1040-1399>

Kuvassa on osa
työryhmän jäsenistä.

Tutkijapalveluiden työryhmä **TIETEEN JA TUTKIMUKSEN TUKENA** **STKS:n tutkijapalveluiden** **työryhmä esittäytyy**

Vuodesta 2011 toiminut tutkijapalveluiden työryhmä on innostunut ja aktiivinen yhteisö, joka tarjoaa tutkijoiden tukeen erikoistuneille tietoammattilaisille mahdollisuuksia oppia uutta, kehittää osaamistaan ja verkostoitua muiden alan ammattilaisten kanssa.

Ryhmämme on sitoutunut edistämään vastuullista avointa tiedettä ja lisäämään sen näkyvyyttä ja arvostusta tutkimusorganisaatioissa. Ryhmämme seuraa ja jakaa tietoa ajankohtaisista tutkimuksen tukeen liittyvistä aiheista kuten julkaisutoiminnasta, tutkimusaineistojen hallinnasta ja metriikasta.

Tutkijapalveluiden työryhmän jäsenet työskentelevät ympäri Suomea yliopistojen, ammattikorkeakoulujen ja tutkimuslaitosten kirjastoissa ja arkistoissa. Kokoustamme pääasiallisesti Teamsin välityksellä noin kerran kuussa ja pyrimme tapaamaan vuosittain kasvotusten.

Lähikokouksissa olemme tutustuneet vuorotellen ryhmän jäsenten organisaatioihin. Vuonna 2022 vierailimme samana päivänä Eduskunnan kirjastossa ja Taideyliopiston Töölön kampuskirjastossa. Tampereen yliopiston kirjastoa taas kävimme ihastelemassa vuonna 2023. Tämän vuoden keväällä suunnitelmissa on vierailla Hämeen ammattikorkeakoulun kirjastossa Hämeenlinnan kampuksella.

Säännöllisiä webinaareja ajankohtaisista aiheista

Viime vuosina tutkijapalveluiden työryhmä on järjestänyt aktiivisesti webinaareja ja sitä ennen seminaareja. Vuoden 2023 webinaarin aiheena oli palvelumuotoilu kirjastossa. Tapahtuma lisäsi ja laajensi käsitystä palvelumuotoilusta ja toi sen lähemmäksi tutkimus- ja tutkijapalve-

luita. Lisää webinaarista voi lukea tässä Signumissa julkaistussa informaatiotutkimuksen opiskelijoiden reportaasista.

Vuonna 2022 työryhmä järjesti yhdessä uuden teknologian työryhmän kanssa tulevaisuustyöpajan, joka pohjautui Sitran tuottamaan materiaaliin. Edellisenä vuonna vietettiin tutkitun tiedon teemavuotta ja työryhmä tarttui ajankohtaiseen aiheeseen webinaarissa, jossa käsiteltiin kirjastojen suhdetta tutkittuun tietoon ja vaikuttamiseen.

Vuonna 2020 webinaarin aiheena oli kirjastojen viestintä ja siihen liittyvät onnistumiset ja epäonnistumiset. Tietävästi ensimmäisenä toimintavuotenaan työryhmä järjesti seminaarin ”Tutkijat, kirjastot ja tutkimuksen arviointi” Tieteiden talolla 9. 11. 2011, jolloin osallistujia oli aikalaikirjoituksen (eli työryhmän toimintakertomuksen) mukaan 80.

Työryhmän jäsenet vuonna 2024

Katja Hilska-Keinänen, Suomen ympäristökeskus

katja.hilska-keinanen@syke.fi

Anita Laamanen, VTT anita.laamanen@vtt.fi

Katja Laitila, Hämeen ammattikorkeakoulun kirjasto

katja.laitila@hamk.fi

Markku Laitinen, STKS:n hallituksen edustaja

markku.a.laitinen@kolumbus.fi

Olli Lampinen-Enqvist, Yle Arkisto • olli.lampinen@helsinki.fi

Christel Lund, Åbo Akademis bibliotek • christel.lund@abo.fi

Heta Mikkonen, Itä-Suomen yliopiston kirjasto (puheenjohtaja)

heta.mikkonen@uef.fi • <https://orcid.org/0000-0002-3099-6756>

Jani Nieminen, Tampereen yliopiston kirjasto (sihteeri)

jani.nieminen@tuni.fi • <https://orcid.org/0000-0002-6467-5686>

Harri Ollikainen, Taideyliopiston kirjasto (viestintäyhdyshenkilö)

harri.ollikainen@uniarts.fi • <https://orcid.org/0000-0002-8877-2237>

Aleksi Peura, Helsingin yliopiston kirjasto • aleksi.peura@helsinki.fi

Ulriikka Puura, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjasto

ulriikka.puura@helsinki.fi

Emma Hirvisalo ja Anna Ylikauppila

MUOTOILUAJATTELU TULEE, OLETKO VALMIS?

Timanttiset työkalut -webinaarin antia

Kirjastojen pitää vastata yhteiskunnan ja eri asiakasryhmiensä muuttuviin tarpeisiin. Suomen Tieteellisen Kirjastoseuran tutkijapalveluiden työryhmä järjesti 30.11.2023 Timanttiset työkalut -webinaarin, jossa pureuduttiin kirjaston eri palveluiden kehittämiseen palvelumuotoilua hyödyntämällä. Oulun yliopiston opiskelijat Anna Ylikauppila ja Emma Hirvisalo kertovat ensikosketuksesta palvelumuotoilun lainalaisuuksiin ja muotoiluajattelun timantteihin.

Webinaari alkoi suoranaissella syväsukelluksella, kun avainpuhuja, tutkija-yliopettaja Satu Jumisko-Pyykkö Hämeen ammattikorkeakoulusta tutustutti yleisönsä muotoiluajatteluun ja sen heijastelemaan työskentelyprosessiin. Hänen mukaansa muotoiluajattelun ymmärtäminen ja soveltaminen ovat nykyajassa jo perustaitoja, joita jo enenevässä määrin vaaditaan alalla kuin alalla.

Viisivaiheinen muotoiluajattelumalli

Uuden palvelun tai tuotteen kehittämisen pohjana toimii viisivaiheinen muotoiluajattelumalli. Kyseessä on eräänlainen polku, jota seuraamalla varmistetaan, että kaikki olennainen tulee kehittämissuorituksissa huomioitua aidosti toimivan lopputuloksen saavuttamiseksi. Useita vaiheita vaativa

prosessi palvelee parhaiten silloin, kun sitä käyttävästä tiimistä löytyy monialaista osaamista.

Eteneminen mallin sisällä on suoraviivaisen sijaan pikemminkin syklisiä: eri etappien jälkeen tehdään väliarvioita, ja niiden pohjalta voidaan tarpeen vaatiessa palata toistamaan aikaisempia vaiheita. Tämäntyyppinen toisto on sisäänkirjoitettu muotoiluajatteluun; Jumisko-Pyykkön sanoin, ”kerralla harvoin tulee valmista”.

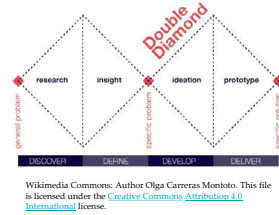
Muotoiluajattelussa korostuu ennen kaikkea aito kiinnostus ja arvostus loppukäyttäjän maailmaa ja tarpeita kohtaan. Mielenkiinto ilmenee etenkin mallissa alkuun sijoittuvasta empatiavaiheesta, jossa käyttäjäryhmistä ja -konteksteista kerätään runsaasti tietoa osallistamalla ryhmien edustajia. Määrittelyvaiheessa tieto kiteytetään

**Muotoiluajattelun
ymmärtäminen
ja soveltaminen
ovat nykyajassa jo
perustaitoja.**

Palvelumuotoilu – Service design

- Palveluiden ihmislähtöistä suunnittelua ja kehittämistä
- Yhteiskehittäminen, monialaisuus, luovuus, visualisointi, konkretisointi, iterointi
- Prosessin eri vaiheisiin työkaluja ja menetelmiä, jotka auttavat kuvaamaan aineettoman palvelun (esim. asiakaskuvaus, haastattelut, havainnointi, palvelupolku, service blueprint)

UEF// University of Eastern Finland

Lähde: <https://www.palvelumuotoilupalo.fi/blogi/palvelumuotoilun-menetelmat/>

Manna Satama kertoi esityksessään palvelumuotoilun hyödyntämisestä UEFin Datatuen kehittämishankkeessa. Kuvassa kiteytettynä palvelumuotoilun yleisiä lähtökohtia. Lähde: Manna Satama: UEF Datatuki – Yhden luukun palvelu ja palvelun kehittäminen ([diaesitys](#)).

suunnittelijoille helposti hahmotettaviksi skenaarioiksi ja esimerkkipersooniksi. Ideoinnin ja prototypioinnin jälkeen käännetään taas käyttäjän puoleen kokeilemaan syntyneitä tuloksia käytännössä.

Muotoilujattelun omaksumisesta osaksi suunnitteluprosessia on Jummisko-Pyykön mukaan lukuisia etuja: Käyttäjien syvällisellä ymmärtämisellä on mahdollisuus parantaa palvelun tai tuotteen käyttäjäkokemusta ja laatua, tehostaa sen kehittelyprosessia sekä saada liiketoimintahyötyä.

Kaikki tutkimusaineiston hallintaan yhdeltä luukulta

Seuraavaksi tietoasiantuntija Manna Satama Itä-Suomen yliopistosta kertoi tapausesimerkin

avulla, kuinka UEFin Datatuen kehittämishankkeessa hyödynnettiin onnistuneesti palvelumuotoilua.

Lähtötilanteessa tutkimusaineiston hallintaan liittyvät tukipalvelut ja osaaminen olivat hajallaan eri yksiköissä eikä toiminnan ylläpitoon ollut tarpeeksi resursseja. Myös sisäinen tiedonkulku ja roolitus olivat hukassa. Näkyvin merkki hajanaisuudesta oli toiminnan vakiintuneen kuvauksen ja nimen puuttuminen.

Yliopiston kirjaston vuosina 2021–2022 koordinoiman kehittämishankkeen myötä tutkimukseen liittyvät tietoaineistojen hallinta, tietotekniikka- ja tietoturvapalvelut sekä lakipalvelut saatiin yhden luukun alle. Hankkeeseen mukaan räätälöity palvelumuotoilukoulutus oli ensiarvoi-

JAKSON SYNTYPROSESSI

25. kkk;

1. Kiinnostava julkaisu, jonka otsikko minun pitää kyetä ymmärtämään.
 - Löytyy yleensä ihan vain manuaalisesti pläjäilemällä.
2. Yhteydenotto tutkijaan ja äänitysajan sopiminen kuukauden tai kahden päähän.
3. Paneutuminen julkaisuun/aiheeseen ja kysymysrunkojen keksiminen.
 - Työn vaikein ja arvaattommin vaihe, joka voi viedä mitä vain muutamasta tunnista usean viikon paniikinomaiseen ”mä en tajua tästä mitään” -kohellukseen.
 - Toisaalta itselle vieraimmista aiheista saattaa syntyä onnistuneimpia jaksoja – esim. jakso ”Pilaammeko meremme merenalaisella kaivostoiminnalla?”.
4. Kysymysrunkojen lähettäminen vieraalle n. viikkoa ennen äänitystä.
5. Äänitys
6. Editointi (varsin mekaanista hommaa)
7. Julkaisun, markkinoinnin ja jaksokuvausten suunnittelu ja toteutus
8. Julkaisu

HELSINGIN YLIOPISTON KIRJASTO
HELSINGFORS UNIVERSITETS BIBLIOTEK
HELSINKI UNIVERSITY LIBRARY

Aleksi Peura kertoi omassa esityksessään Avoimella otteella -podcastista.

Jokaisen podcast-jakson valmistumiseen liittyy lukuisia eri vaiheita. Lähde: Aleksi Peura: [Avoimella otteella: podcastin tyyli, tekeminen ja kohdeyleisö](#) (diaesitys).

sen tärkeä, koska sen avulla palvelua pystyttiin kehittämään aidosti käyttäjälähtöisyydestä käsin. Tietoasiantuntija Sataman mukaan ihmislähtöinen suunnittelu yhdessä muiden toimijoiden kanssa oli silmiä avaavaa kokemus ja se selkeytti eri toimijoiden rooleja.

Järki, asiat ja tutkijavieraat edellä

Lyhyen tauon jälkeen ääneen pääsi Helsingin yliopiston tietoasiantuntija Aleksi Peura. Hän avasi kuulijoille tiedettä popularisoivan podcastinsa Avoimella otteella syntymisprosessia.

Podcastia perustaessaan Peura hahmotteli sille kohdeyleisöprofiilin autamaan tyylin linjauksessa. Samainen ajatus ihannekuulijasta helpottaa myös vieraita valmistautumaan tutkimuksen-

sa avaamiseen ohjelmassa. Podcast on suunnattu tieteestä ja taiteesta kiinnostuneille 30–65-vuotiaille yliopistossa opiskelleille. Heidän voi esimerkiksi olettaa sietävän hyvin sivistyssanoja. Yleisökäsityksen kautta podcastin kantavaksi ajatukseksi nousikin motto ”järki, asiat ja tutkijavieraat edellä”.

Peuran mukaan tarkoituksena on tehdä niin hyvää tiedepodcastia, että se houkuttelisi kuuntelijan tutustumaan tuoreisiin tutkimuksiin sekä yliopiston kirjaston avoimiin julkaisupalveluihin. Lue aiheesta myös Peuran oma kirjoitus [Avoimella otteella tieteen puolesta](#) (Signum 1/2023).

Opiskelijoiden ideat käyttöön

”Opiskelun kautta saadaan valmiuksia, ei missään nimessä tulla valmiiksi”, toteaa Seinäjoen ammattikorkeakoulus-

ta kirjasto- ja tietopalvelualan lehtori Satu Salmela.

Salmelan opiskelijat pääsevät tutustumaan palvelumuotoiluun jo useamman opintojakson avulla. Palvelumuotoilun keinoin he ratkovat monialaisissa ryhmissä aitoja kehittämishaasteita, joita saavat toimeksiantoina yrityksiltä ja organisaatioilta. Kokemuksesta opiskelijat oppivat työskentelytapoja ja menetelmiä, joita voivat hyödyntää työelämässä sekä saavat rohkeutta tarttua haasteisiin ja ylittää itsensä.

Mielenkiintoisimpia nostoja olivat lehtori Salmelan esittelemät kirjastoihin liittyvät projektit, kuten Seinäjoen kaupunginkirjaston toimeksianto Lukemattomat mahdollisuudet -hankkeeseen keväällä 2020. Siinä opiskelijoille

annettiin tehtäväksi kehittää jotakin olemassa olevaa kirjastopalvelua sekä luoda kokonaan uusi palvelu. Rajattuna kohderyhmänä olivat 16–35-vuotiaat nuoret ja aikuiset, jotka eivät lue tai käytä kirjastojen palveluja. Hankkeen myötä kirjaston tiloihin kehiteltiin innovatiivisia tapahtumia 3D-tulostetuista joulukoristepajoista paranormaali-iltoihin.

Tällaiset lukutaitoon keskittyvät hankkeet tuntuvat tärkeiltä ajassa, jossa Pisa-tulokset kertovat nuorten lukutaidon heikkenemisestä. Webinaari jätti vahva vaikutelman siitä, että palvelumuotoilu on oiva väline luovien ratkaisujen kehittämiseen – mutta kuinka isoja sivistysvaltion valuvikoja sillä voi korjata?

Kirjoittajat

EMMA HIRVISALO
Informaatiotutkimuksen opiskelija,
Oulun yliopisto
emma.hirvisalo@student.oulu.fi

ANNA YLIKAUPPILA
Informaatiotutkimuksen opiskelija,
Oulun yliopisto
anna.ylikauppila@student.oulu.fi

Heli Kokkinen

Oppimista, kehittämistä, vaikuttamista - Ulla Nygrénin uramatka

Turun yliopiston kirjastossa on päättymässä yksi aikakausi. Kirjastonjohtaja Ulla Nygrén on jäänyt eläkkeelle 1.3.2024 toimittuaan kirjastonjohtajana lähes 24 vuoden ajan, ensin Turun kauppakorkeakoulussa ja vuodesta 2010 Turun yliopistossa. Kirjastoura on kestänyt tätäkin kauemmin.

”40 vuoden aikana olen saanut kierrettyä Turun yliopistonmäen”, totesi Ulla hymyssä suin läksiäisjuhlassa pitämässään puheessa. Matka on kuitenkin ollut kokoaan suurempi.

Turusta piti tulla Ullalle vain läpikulkupaikka. Opintonsa hän oli aloittanut Helsingin yliopistossa, mutta opiskelupaikka vaihtui Turkuun, josta löytyi myös Åbo Akademiassa opiskellut puoliso. Väliaikaiseksi tarkoitettu opiskelukaupungista tuli kotikaupunki.

Turun yliopistossa suoritettuun tutkintoon sisältyi muun muassa englantilainen filologia, suomen kieli ja kotimainen kirjallisuus. Luontevana vaihtoehtona mielessä oli opettajan tai kääntäjän ammatti.

”Ensimmäisten eläkepäivieni siivousinnossa löysin vintiltä lapsuuden päiväkirjasta merkinnän, jossa harmittelin, että kotikaupungin kirjaston lastenosastolla kerralla lainattavien kirjojen määrä oli rajoitettu. Päiväkir-

jalle vakuutin, että jos minä olisin kirjastossa töissä, muuttaisin heti noin typerän säännön”, Ulla kertoo. Kirjastoalalle Ulla sanookin oikeastaan päätyneensä ajopuuteorian seurauksena.

Kirjastoalan aineopinnot Åbo Akademiasta

Kiinnostus kirjastosta työympäristönä kasvoi yliopisto-opintojen myötä, kun kirjallisia töitä varten piti etsiä lähdekirjallisuutta. Åbo Akademiassa oli perustettu uusi oppiaine, biblioteksvetenskap och informatik. Siinä suoritettujen aineopinnot antoivat tuohon aikaan pätevyyden kirjastonhoitajan tehtäviin ja Ulla päätti eräänlaisena B-suunnitelmana opiskella ne takataskuun.

Kiinnostus työhön tieteellisessä kirjastossa heräsi, kun opettajakunnassa oli sekä Åbo Akademin että Turun yliopiston kirjastossa työskennelleitä. Lopullisesti valinnan ratkaisi sattuma, kun kesätyönhakijalle tarjottiin Turun kaupungin-

kirjastosta vain osapäiväistä, mutta yliopiston kirjastosta kokopäiväistä kesäsjaisuutta.

Ullan kirjastoura alkoi yliopiston silloisen pääkirjaston maanlaisessa varastossa, jossa hän kesätyönään järjesti vapaakappalekokoelman komiteamietintöjä. Asiakaspalvelu kiinnosti kirjastotöistä eniten ja pian Ulla pääsi tekemään opintojen ohella sijaisuuksia pääkirjaston asiakaspalveluun ja muihinkin tehtäviin. Mielessä alkoi pyöriä ajatus, että takataskuun voisikin siirtää sen opettajan ammatin.

Amanuenssista informaatikoksi

Ensimmäinen vakituinen virka ei kuitenkaan tullut kirjastosta vaan Turun yliopiston oikeustieteellisessä tiedekunnasta, jonne haettiin amanuenssia hoitamaan tiedekunnan omia oppiainekirjastoja. ”Olin haastattelussa viimeisilläni raskaana ja poika potki vatsassani niin, että pöytä tärisi. Kohteliaat haastattelijat katselivat pitkin seinää ja olin varma, että tähän paikkaan ei ainakaan minua valita”, Ulla muistelee. ”Tuleva esimies, tiedekunnan tuolloinen dekaani, valtiosääntöoikeuden professori Antero Jyränki kuitenkin totesi, että kyllä he ovat valmiit odottamaan perhevapaiden yli.”

Viran nimike muutettiin joidenkin vuosien kuluttua informaatikoksi. Tiedonhaku tietokannoista alkoi yleistyä myös oikeustieteessä ja Ullan työtehtävät laajenivat tutkijoille teh-

täviin tiedonhakuihin ja oikeudellisen tiedonhallinnan opettamiseen tiedekunnan perustutkinto-opiskelijoille. Suomen liittyttyä Euroopan unioniin Ulla ryhtyi antamaan opetusta myös EU-tietokannoista ja EU-oikeudellisista tiedonlähteistä. Näitä kursseja sisällytettiin myös tiedekunnan asianajajille, kuntalakimiehille ja tuomarikunnalle tarjoamaan täydennyskoulutukseen.

Ammatillista opiskelua työn ohessa

Työyhteisö ei noina vuosina ollut kirjastossa vaan tiedekunnassa, jonka ilmapiiiri oli innostava ja kannustava. ”Työ tiedekunnassa avasi silmäni sille, miten tärkeää kirjastolle on ymmärrys siitä, miten yliopistossa opetetaan ja tehdään tutkimusta. Ja miten tärkeää palvelujen kehittämisessä on kirjaston ja tiedeyhteisön välinen vuorovaikutus.” Uusi dekaani, siviilioikeuden professori Ari Saarnilehto kannusti ammatillisen osaamisen kehittämiseen. Tiedekunnassa työskennellessään Ulla suoritti työn ohessa muun muassa Teknillisen korkeakoulun täydennyskoulutuskeskuksen järjestämän Tietopalvelun ja tietoresurssien hallinnan koulutuksen eli info-kurssin, joka toi pätevyden informaatikon tehtäviin myös yrityksissä sekä Tampereen yliopiston Tietoverkkoasiantuntija-koulutuksen.

Vaikka suunnitelmat opettajan amatista jäivät, opettamista on usein sisältynyt Ullan työtehtäviin. Opetta-

misesta tuli hetkeksi jopa päätoiminen tehtävä, kun Ulla siirtyi vuodeksi Åbo Akademin puolelle hoitamaan lehtorin sijaisuutta entiseen oppiaineeseensa, jonka nimi oli muuttunut muotoon informationsförvaltning. ”Meillä oli aika kiireinen vuosi, oppiaine oli pieni ja töitä paljon. Ilmapiiri oli aivan ainutlaatuisen hyvä. Sitä avuliaisuutta, lojaalisuutta ja ystävällisyyttä, millä kollegat oppiaineessa tukivat ja auttoivat toisiaan omien kiireidensä keskellä, en unohda koskaan”.

Johtajan saappaisiin

Akademin pestille olisi tullut jatkoa, mutta matka yliopistonmäen ympäri vei seuraavaan etappiin, kun Ulla valittiin kirjasto-tietopalvelun johtajaksi Turun kauppa-

korkeakouluun. Siitä käynnistyi lähes neljännesvuosisadan kestänyt työrupeama kirjaston johtajana. Ulla sanoo, että kauppakorkeakoulusta tuli hänelle todellinen johtamisen korkeakoulu.

Rehtori Tapio Reponen piti tärkeänä, että yksiköiden johtajilla oli vastuualueensa substanssiosaamisen ohella vankka johtamiskoulutuksessa hankittu johtamisosaaminen. Kauppakorkean vuosina Ulla sai mahdollisuuden osallistua monenlaisiin johtamiskoulutuksiin kotimaassa ja muualla Euroopassa. Hän suoritti kauppakorkeakoulun yleisliikkeenjohdollisen johtamiskoulutusohjelman eli Jokon ja Executive Leadership -ohjelman Management Center Europassa Brysselissä. Joko-lopputyönsä hän teki laadun kehittämisestä johtamisen vä-

EBSLG:n annual general meeting
 Barcelonassa. Kuvassa Thorsten Meyer, Mary
 Betts-Gray, Ulla Nygrén ja André Lohisse.

lineenä yliopistokirjastossa. ”Minulla oli myös mahdollisuus osallistua lyhyeen räätälöityyn koulukseen Lausannessa IMD:ssä, joka on usein rankattu Business Schoolien parhaimmiston maailmassa. Koulutus on antanut monipuolisesti valmiuksia talous- henkilö- ja muutosjohtamiseen.”

Aika kauppakorkeassa opetti, että johtaminen on työtä, jossa johtamisteoreettinen osaaminen on suureksi hyödyksi. ”Johtaminen on myös ammatti, jossa on enemmän yhdistäviä tekijöitä kuin eroja, johditpa sitten kirjastoa, lääkäriasemaa tai Muumimaailmaa”, Ulla toteaa viitaten Joko-koulutuksen aikana muodostuneeseen johtajaverkostoon. Sieltä löytyi myös täysin toisella alalla johtajana toiminut vertaismentori, jonka kanssa on vuosien varrella voinut tuuletella johtamisen haasteita ja onnistumisia. Ullan mielestä jokaisella johtamistai esihenkilötehtävissä toimivalla olisi hyvä olla tällainen sparrauskumppani.

Paluu alkupisteeseen

Ullan kierros yliopistonmäen ympäri päättyi, kun hänet Turun kauppakorkeakoulun ja Turun yliopiston yhdistyttyä vuonna 2010 valittiin johtamaan koko yliopiston kirjastoa. ”Ympyrä sulkeutui. Palasin sinne mistä aloitin”, Ulla nauraa. Neljäntoista vuoden ajan kestänyttä johtajakauttaan Turun yliopistossa hän kuvaa muutosjohtamisen jatko-opinnoiksi, sillä kirjasto on saanut runsaan

vuosikymmenen aikana toteuttaa monia laajoja muutoshankkeita. Hankkeet ovat koskeneet niin tiloja, taloutta, osaamistarpeita kuin järjestelmiäkin.

Toimintarakennetta on uudistettu muutamia kertoja. ”On ollut suunnatoman mielenkiintoista saada olla mukana kehittämässä toimintaa yhdessä maan suurimmista yliopistokirjastoista, joka tänä päivänä palvelee jo kahdeksaa tiedekuntaa, neljää erillislaitosta, tutkijayhteisöjä, yli 22 000 opiskelijaa sekä yliopiston johtoa ja hallintoa ja ulkopuolisia asiakkaita.”

Vanhoissa päiväkirjoissa Ulla ei unelmoinut kirjastourasta, mutta toive muuttaa kirjaston lainauskäytänteitä saattaa kertoa orastavasta halusta vaikuttaa. Uralle on osunut monia kiinnostavia kansallisia ja kansainvälisiä luottamustehtäviä, jotka ovat olleet näköalapaikkoja tieteellisten kirjastojen ja niiden toimintaympäristön kehitykseen. Näitä ovat olleet muun muassa Suomen yliopistokirjastojen verkoston FUNin puheenjohtajuus ja varapuheenjohtajuus, Varastokirjaston johtokunnan puheenjohtajuus, Kansalliskirjaston johtokunnan varapuheenjohtajuus, toimiminen yliopistokirjastojen edustajana FinELibin ohjauks- ja strategiaryhmissä ja jäsenyydet Helsingin yliopiston ja Karolinska Institutetin kirjaston johtokunnissa. LIBERissä Ulla toimi joitakin vuosia Research and

Jokaisella johtamistai esihenkilötehtävissä toimivalla olisi hyvä olla sparrauskumppani.

Education -työryhmän puheenjohtajana. Jäsenyys EBSLG:ssä (European Business School Librarians' Group) jatkui lähes parikymmentä vuotta. Nämä tehtävät ovat vieneet aikaa, mutta myös antaneet paljon.

Johtajuudesta keskustellessamme Ulla sanoo, että johtajaksi siirtyminen merkitsee tietyissä kirjastoalan tehtävissä saavutetusta asiantuntijuudesta luopumista. Se ei ollut aluksi ihan helppoa, mutta prosessia tuki oppi ja ymmärrys, että kirjastonjohtajankin on oltava ennen kaikkea johtamisen asiantuntija. Kirjastoalaa ja sen kehitystä on kuitenkin seurattava tarkasti, samoin akateemista toimintaympäristöä, kotimaisia ja kansainvälisiä kehityssuuntia. On oltava selvillä, mitä kirjastolta halutaan ja kyettävä luomaan vaihtoehtoisia visioita.

Yhdessä ymmärretään enemmän

Ullan mielestä johtajan on pidettävä esillä kokonaiskuvaa. Hän luottaa jaettuun johtamiseen, siihen, että yhdessä ymmärretään enemmän. Kirjaston johtamisjärjestelmä uudistuksessa vuonna 2010 kirjastoon luotiin palvelupäällikkötaso, josta muodostettiin johtoryhmä. Työskentelyn johtoryhmässä pitää olla vuoropuhelua, tiedon ja näkemysten jakamista ja perustelemista. Tätä voi ajatella mosaiikkina, jossa jokainen tuo johtamiseen omia palasiaan. Niistä muodostuu kokonaiskuva, jota ilman johtamisesta helposti tulisi sirpaleista ja päätöksenteon tasapainoisuus saat-

taisi vaarantua.

Tärkeäksi johtamisen ohjenuoraksi Ulla nostaa tasapuolisuuden. Vaikka ohjenuora on selkeä, ei päätöksenteko aina ole ollut yksinkertaista eivätkä kaikki päätökset ole menneet helposti läpi. Tasapuolisuus vaatii myös tasapainoilua, on priorisoitava ja päätettävä painopisteet sekä lyhyellä että pitemmällä tähtäimellä, taloudellisten raamien puitteissa. ”Johtaja luo perustan, jolle toiminta rakentuu ja varmistaa toiminnan edellytykset. Yksi osa tätä työtä on luoda toimivat suhteet yliopiston ja tiedekuntien johtoon. Katse on pidettävä yhtä aikaa kirjaston ympärillä ja sen sisällä. Johtajan tehtävä on myös tukea omien alaistensa johtajuuden kehittymistä.”

Katsaus taaksepäin ja suunta eteenpäin

Ulla kertoo, että uraa taaksepäin katsoessa mielessä on paljon iloa ja kiitollisuutta. ”Olen saanut oppia paljon, saanut kehittyä ja kehittää, johtaa ja vaikuttaa. Kohdalleni on osunut hyviä esihenkilöitä, joiden kannustus, tuki ja luottamus ovat kantaneet monenlaisissa tilanteissa, joita työelämässä väistämättä kohdalle tulee.”

Mitään ohjenuoraa tai testamenttia Ulla ei halua missään tapauksessa jättää. Mutta tuleeko mieleen, mitä olisi voinut tehdä toisin? ”Ainakin se harmittaa, että en ole pystynyt olemaan enemmän läsnä henkilökunnan arjessa”, Ulla vastaa heti. ”Kauppakorkea-

koulun kirjasto aikanaan oli sen verran pieni, että koin tuntevani koko henkilökunnan. Siirryttyäni johtamaan 90 hengen organisaatiota tilanne oli toinen, eikä kovin henkilökohtaisiin kontakteihin enää ollut mahdollisuutta. Aikaa meni paljon strategiseen johtamiseen, kirjaston voimavarojen turvaamiseen, yliopistotason vaikuttamiseen. Myös verkostotyö lisääntyi, yliopiston sisällä, kansallisesti ja kansainvälisesti. Tämä on jäänyt vaivaamaan, sillä henkilöstö on kirjaston tärkein voimavara.”

Omassa elämässä tärkein tuki on ollut perhe, puoliso Kenneth ja poika Kasper. ”Vaikeasti cp-vammaisen

lapsen äitinä pitkä työura vaativassa tehtävässä ei ole itsestäänselvyys. Perhe on kyseenalaistamatta aina tukenut minua kaikessa. Haluankin kannustaa kaikkia, joiden elämässä on vastoinkäymisiä, näkemään esteiden sijasta mahdollisuuksia ja luottamaan omiin valintoihin. Elämä kantaa eikä koskaan tiedä, mitä hyvää tien mutkan takana on odottamassa”, Ulla kertoo.

Ullan oma matka yliopistonmäen ympäri on nyt päättynyt ja katse on jo suuntautunut muunlaisiin matkoihin. Seuraavaksi kutsuu keväinen Etelä-Ranska.

Kirjoittaja

HELI KOKKINEN
Turun yliopiston kirjasto
heli.kokkinen@utu.fi

LIBERin Research and Education -työryhmän kokous Aarhusin yliopistossa. Kuvassa vasemmalta Ulla Nygrén, Håkan Carlsson, Ilmari Jauhiainen, Susanne Dalsgaard-Krag, Margareta Hemmed, Cristoffer Skelton-Foord ja Tore Torngren.

Tuija Korhonen, Katri Larmo ja Minna Suikka

Löytöretkiä informaatiolukutaidon saaristoon - tutkimusta ja käytäntöä ECIL2023-konferenssissa Krakovassa

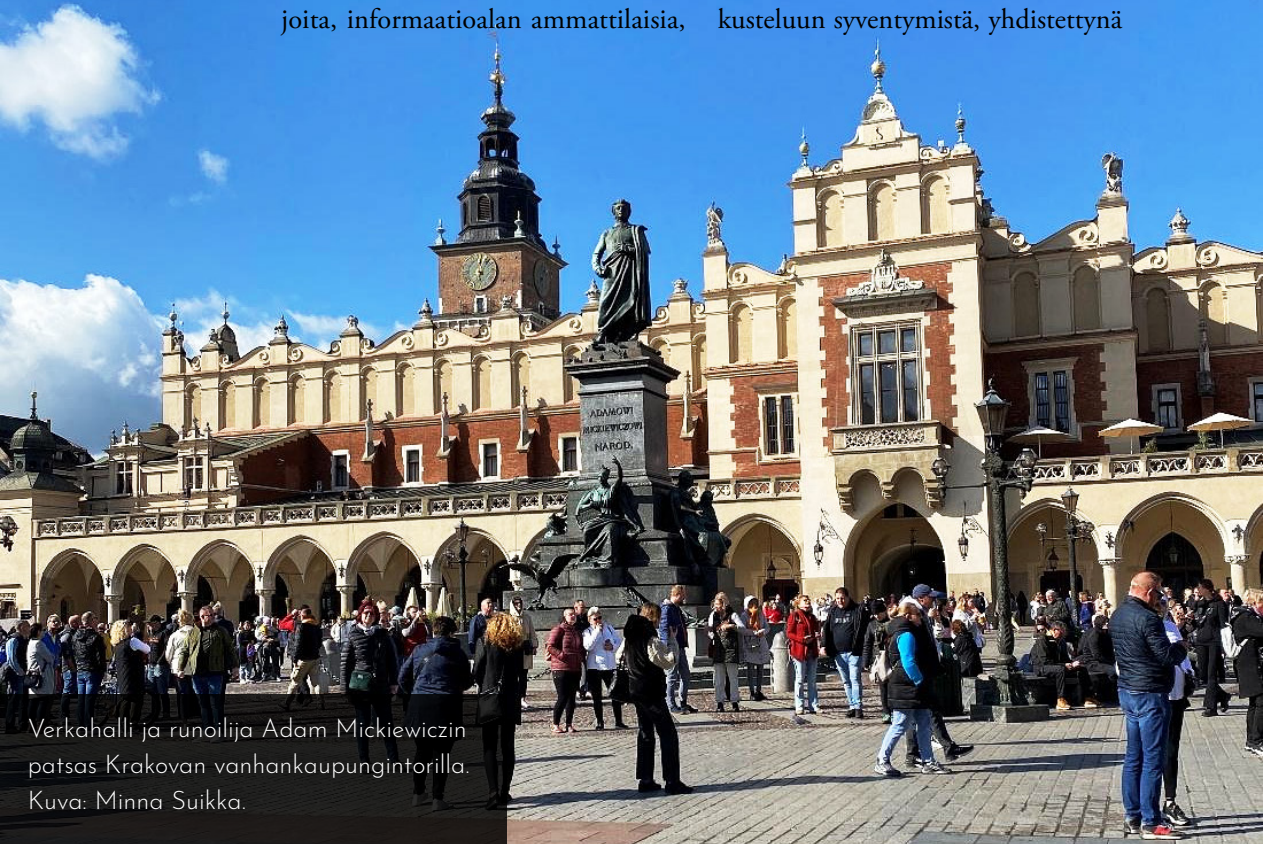
Mitä tapahtuu tiedonhankinnan ja -hallinnan opetuksessa kansainvälisesti? Tuija Korhonen, Katri Larmo ja Minna Suikka Helsingin yliopiston kirjastosta perehtyivät tähän kysymykseen, kun he osallistuivat eurooppalaiseen informaatiolukutaidon ECIL2023 (European Conference on Information Literacy) -konferenssiin Krakovassa 9.-12.10.2023.

ECIL2023-konferenssin organisoivana yliopistona oli tällä kertaa Jagellon yliopisto, jonka kampuksella Krakovassa Puolassa konferenssi järjestettiin. Tapahtuman teemat kietoutuivat informaatiokokemuksen käsitteen ympärille.

Merkityksellisiä kohtaamisia informaatiolukutaidon äärellä

ECIL-konferenssi tuo yhteen tutkijoita, informaatioalan ammattilaisia,

media-asiantuntijoita, kouluttajia, päättäjiä ja muita informaatiolukutaitoon liittyviä tahoja Euroopasta ja muualta maailmasta vaihtamaan kokemuksia sekä keskustelemaan viimeaikaisesta kehityksestä ja haasteista sekä teoriassa että käytännössä. ECILin konseptissa on tutkimus- ja ammatillinen konferenssi samassa, mikä toimi ainakin meille mainiosti. Tarjolla oli menetelmiä ja akateemiseen keskusteluun syventymistä, yhdistettynä

Verkahalli ja runoilija Adam Mickiewiczin patsas Krakovan vanhankaupungintorilla.
Kuva: Minna Suikka.

parhaisiin käytäntöihin käytännön työssä, mikä oli varsin virkistävää ja inspiroivaa.

Konferenssissa oli runsas kattaus esityksiä, aiheina esimerkiksi tiedonhankinnan ja datanhallinnan opetus, algoritmit, tekoäly ja sosiaalinen media. Kokemuksia jaettiin erilaisista organisaatioista ja oppilaitoksista, informaatiolukutaidon kentän koko laajuudelta.

Navigointia kirjasto ja informaatiotutkimuksen virtauksissa

Konferenssin pääpuhujien puheenvuoroissa korostuivat navigoimiseen ja matkustamiseen liittyvät vertauskuvat, joiden kautta informaatioon liittyvät ajankohtaiset näkökulmat ja keskustelut tulevat näkyväksi. Tim Gorichanazin (Drexelin yliopisto, Yhdysvallat) esitys keskittyi hyve-etiikkaan informaatiolukutaidossa: digitaalisen tiedon aikakaudella navigoimiseen tarvittavaan moraaliseen kompassiin.

Gorichanazin mukaan keskustelut informaatioetiikasta ovat lisääntyneet viime vuosina yhteiskunnallisten ja teknologisten muutosten vauhdin ja monimutkaisuuden seurauksena. Tällä on vaikutuksia informaatiolukutaitoon. Gorichanaz ehdottaa, että hyve-etiikkaa sovellettaisiin moraalise- na oppaana digitaalisella aikakaudella. Hyve-etiikan etuna on, että se keskit-

Tieto on myös kehollinen ilmiö ja tämä näkökulma on ollut pitkään aliedustettuna tutkimuksessa.

tyy moraalisten toimijoiden ominaisuuksiin, tilanteisiin ja tekoihin – ei niinkään sääntöihin tai tuloksiin.

Jenna Hartel (Toronton yliopisto, Kanada) puhui kirjasto- ja informaatiotutkimuksen saaristosta, jonne ECIL2023-konferenssin osallistujat kutsuttiin matkalle. Hartel herätteli puheenvuorossaan yleisöä näkemään erilaisia näkökulmia kirjasto- ja informaatiotutkimukseen. Hartelin mukaan pääsaari koostuu kirjasto- ja informaatiotutkimuksen ydinkäsitteistä, joita ovat esimerkiksi informaatiolukutaito, informaatiokäyttäytyminen ja tiedonhankinta. Sumun keskeltä ilmestyy lisäksi pienempiä saaria, jotka edustavat uusia ideoita. Hartel toi esimerkiksi esiin, että tieto on myös kehollinen ilmiö ja tämä näkökulma

Konferenssikävijät vierailulla Jagellon yliopiston kirjaston sisällä sijaitsevassa Itävallan kirjastossa.

Kuva: Minna Suikka

on ollut pitkään aliehdustettuna tutkimuksessa. Hartelin radikaali puheenvuoro havainnollisesti, miten monesta eri näkökulmasta informaatiota voi tarkastella – ja tarjosi oivalluksia siitä, mitä kaikkea informaatio itse asia-
sa on.

Tekoälyn lukutaito kaikkien yhteisenä asiana

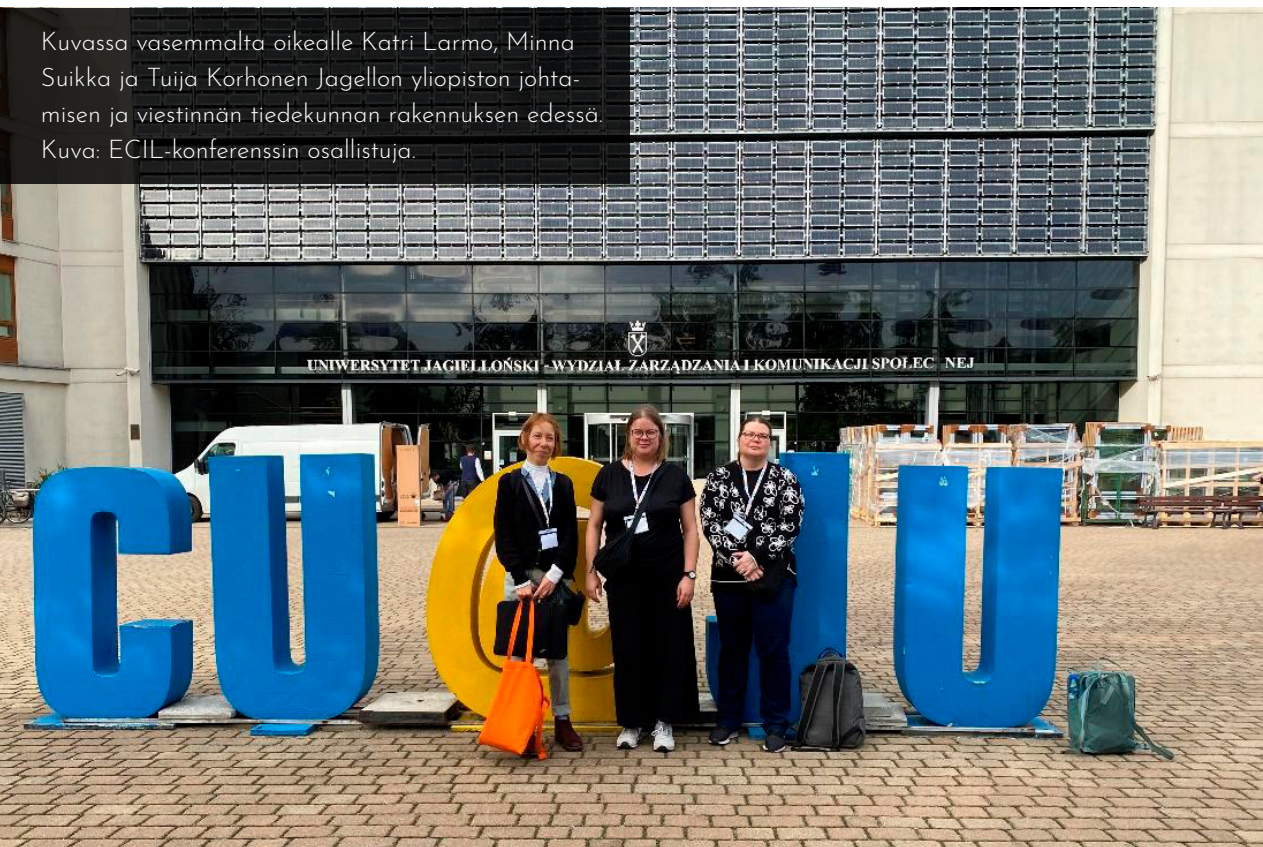
Michale Flierlin (Ohion osavaltion yliopisto, Yhdysvallat) tekoälyä käsittelevässä esityksessä avautui informaationlukutaidon yhteys vaikuttamiseen. Flierl puhui voimakkaasti vaikuttamistyön puolesta. Tekoälynlukutaidon ja kouluttamisen lisäksi eri alojen ammattilaisten tulee eri tavoin vaikuttaa siihen, miten tekoälyn kehitystä, tut-

Erityisen tärkeää on, että tekoälyn mahdollisuudet kääntyvät hyvän käyttöön.

kimusta ja omistajuutta hallitaan ja säädellään. Erityisen tärkeää on, että tekoälyn mahdollisuudet kääntyvät hyvään käyttöön. Flierl ei esittänyt valmiita vastauksia, vaan herätti keskustelua ja esitti mahdollisia analogioita siitä, miten tietyt muut alat ovat tutkimusyhteisön itsesäätelynä tai poliittisen säätelyn kautta hallinneet riskejä ja saaneet painotuksen positiivisiin kehityskulkuihin. Esitys laajeni todella mielenkiintoiseksi yhteiseksi yleisökeskusteluksi, jossa sivuttiin eri puolia ilmiöstä aina poliittista järjestelmistä lainsäädäntöön ja etiikkaan.

Tekoälyn lukutaito asettui teknologisen kehityksen jatkumoon myös David A. Hurley (New Mexicon yliopisto, Yhdysvallat) esityksessä, jossa

Kuvassa vasemmalta oikealle Katri Larmo, Minna Suikka ja Tuija Korhonen Jagellon yliopiston johtamisen ja viestinnän tiedekunnan rakennuksen edessä. Kuva: ECIL-konferenssin osallistuja.

hän vertasi tämänhetkistä ChatGPT:n synnyttämää keskustelua varhaiseen informaatioalan keskusteluun Wikipediasta and Googlega. Hurley erotti kolme pedagogista lähestymistapaa, jolla kirjastoalan ammattilaiset keskustelivat työkaluista: uusia työkaluja joko vieroksuttiin, niitä haluttiin hyödyntää pragmaattisesti tai niitä pidettiin kumouksellisina. Keskustelun emotionaalisissa ja psykologisissa piirteissä oli paljon samaa, koska isoon murrokseen liittyy pelko työpaikkojen katoamisesta.

Hurleyn mukaan on syytä kiinnittää huomiota siihen, millä tavoin ChatGPT aiheuttaa myös stressiä ja ahdistusta työntekijöiden keskuudessa. Tulevaisuuden ennustaminen on vaikeaa, ja kaikki Googlega ja Wikipediasta sanottu ei ole pitänyt paikkansa ja akateemiset kirjastot eivät ole lakanneet olemasta. Hurley piti erityisen tärkeänä, että kirjaston henkilökunta

opettelee yhdessä opiskelijoiden kanssa käyttämään ChatGPT:tä, koska se kehittyy koko ajan.

Mitä oli päällimmäisin konferenssin anti?

Suomalainen informaatiotutkimus on korkeassa kurssissa maailmalla. Useat puhujat, mukaan lukien kutsutut pääpuhujat, viittasivat suomalaisen tutkimukseen. Suomalaiset olivat myös aktiivisia esityksen pitäjiä ECILissä. Matkustaminen yhdessä samassa organisaatiossa työskentelevien kollegoiden kanssa oli todella antoisaa. Konferenssissa on mahdollisuus inspiroiviin keskusteluihin ja havaintoihin eri tavalla kuin normityöarjessa, mikä lisää yhteisöllisyyttä ja työssä oppimista. Kun informaatiolukutaidosta innostuneet ammattilaiset sekä tutkijat kohtasivat sankoin joukoin historiaa ja kulttuuria huokuvassa Krakovassa, tuloksena oli innostusta kuplivaa uuden löytämistä.

Lisätietoa

ECIL 2023: <https://ecil2023.ilconf.org/>

Kirjoittajat

TUIJA KORHONEN
Helsingin yliopiston kirjasto
tuija.korhonen@helsinki.fi

KATRI LARMO
Helsingin yliopiston kirjasto
katri.larmo@helsinki.fi

MINNA SUIKKA
Helsingin yliopiston kirjasto
minna.suikka@helsinki.fi

IFLAN avajaisia kunnioitti läsnäolollaan Alankomaiden prinsessa Laurentien, kuvassa toinen oikealla. Kuva: Anne Lehto.

Anne Lehto

Kansainvälinen kirjastoalan yhteistyö: haasteita ja mahdollisuuksia

Osallistuin kahteen mielenkiintoiseen tapahtumaan STKS:n puheenjohtajana: IFLAn WLIC-konferenssiin ja jäsenkokoukseen Rotterdamissa elokuussa 2023 sekä Pohjoismaiden kirjastoseurojen kokoukseen Tukholmassa helmikuussa 2024. IFLAn konferenssissa tilanne oli jännitteinen ja se korostui päätöstilaisuudessa käsinkosketeltavasti, kun yleisön joukosta nousi esiin sateenkaarilippuja. Pohjoismaiden kokous taas korosti yhteistyötä.

IFLAn 88. konferenssi ja jäsenkokous Rotterdamissa: "Let's work together, let's library"

Osallistuin seuran edustajana IFLAn WLIC-konferenssiin ja jäsenkokoukseen Rotterdamissa elokuussa 2023. WLIC-konferenssin ammatillisessa sisällössä oli tarjontaa hyvin myös tieteellisille kirjastoille. Esityksissä näkyivät ajankohdattaiset teemat, kuten tekoäly, kestävä kehityksen tavoitteet ja myös avoin tiede.

Jo ennen konferenssia oli tiedossa, että IFLAn toimintaan ja maineeseen liittyi useampia viime vuosina esiin nousseita kysymyksiä: IFLAn suhtautuminen Venäjän hyökkäyssotaan, pääsihteerin Gerald Leitnerin äkillinen vapauttaminen tehtävästään sekä suunnitelma järjestää WLIC Dubaissa tiedossa olevasta ohjelman ennakkosensuurista huolimatta.

IFLAn arvot ja talous

IFLAn toiminnassa on aiemmin korostunut se, miten samankaltaista kirjastojen ja myös tieteellisten kirjastojen toiminta ja kehittämiskohteet ovat riippumatta maantieteellisestä sijainnista ja kulttuurista. Rotterdamin WLIC:n yhteydessä järjestetyssä jäsenkokouksessa, General Assemblyssä, erilaiset arvot kuitenkin kärjistyivät: Kokouksessa nousi esiin järjestön toiminnan ristiriita suhteessa sananvapauteen ja yhdenvertaisuuteen. Hämmäntävää oli, että konferenssissa näyttävästi

esiin nostetut IFLAn perusarvot, kuten "Freedom of Expression" ja "Inclusion" saivat väistyä, kun suunnitelmissa oli järjestää konferenssi Dubaissa, missä ohjelma joutuisi käymään läpi ennakkosensuurin.

Kokouksessa nousi esiin järjestön toiminnan ristiriita suhteessa sananvapauteen ja yhdenvertaisuuteen.

Asian teki vielä erikoisemmaksi se, että Governing Board oli järjestänyt ennen WLIC-konferenssia kesällä neuvonantavan ennakkokyselyn, jossa se tiedusteli jäsenten näkemyksiä konferenssin järjestämiseen Dubaissa. Vaikka suurin osa, noin 2/3 vastaajista oli suhtautunut asiaan kielteisesti, Governing Board oli silti päättänyt edetä asiassa.

Jäsenillä ei siis ollut tosiasiallista mahdollisuutta vaikuttaa asiaan. Kuitenkin esityslistan kohdassa, jossa päätettiin seuraavan General Assemblyn ajankohdasta, saatiin ruotsalaisilta aloite, että seuraavaa jäsenkokousta ei järjestettäisi elokuussa 2024. Tämä aloite sai äänestyksessä enemmistön kannatuksen.

Tuloksena oli, että seuraavaa jäsenkokousta ei pidettäisi Dubain WLIC:n yhteydessä. Jäsenkokous ei kuitenkaan voinut vaikuttaa Governing Boardin suunnitelmaan järjestää seuraava WLIC Dubaissa. Surullista oli, että jäsenistö jakautui olennaisissa arvokysymyksissä.

Väistyvä puheenjohtaja Barbara Lison toi vielä päätöspuheessaan esiin, että hän piti päätöstä järjestää WLIC Dubaissa oikeana, jotta IFLA voisi aidosti olla globaali toimija.

Päätöstilaisuudessa jännitteinen ilmapiiri yhtäältä sananvapauden ja ihmisoikeuksien ja toisaalta tulevan kokouksen välillä oli käsinkosketeltava sateenkaarilippujen noustessa yleisön joukossa esiin kuin vastauksena valkokankaalla esitettäville, Dubain kokousta mainostaville videoille.

Konferenssin jälkeen syksyllä saimme tiedon, että WLIC:iä ei järjestetä Dubaissa vuonna 2024, järjestäjien vetäytymisestä johtuen. Sen sijaan IFLA järjestää uuden puheenjohtajan Vicki McDonaldin johdolla IFLA Information Futures Summit -kokouksen

Australian Brisbanessa syys-lokakuun vaihteessa.

Nordic Meeting - Pohjoismaiden kirjastoseurojen kokous helmikuussa 2024 Tukholmassa

Olin ensimmäistä kertaa mukana Pohjoismaiden kirjastoseurojen yhteisessä Nordic Meeting -kokouksessa. Suomalaisilla kirjastoseuroilla oli Tukholmassa vahva edustus. Tapahtumaan osallistui lisäksi Juha Manninen Kirjastoseurasta ja Gun Vestman sekä Theresa Westmark Finlands svenska biblioteksforening -yhdistyksestä. Mukana olivat edustajat Islannista, Norjasta, Ruotsista, Suomesta ja Tanskasta. Järjestäjänä oli Svensk biblioteksforening ja tapahtuman puheenjohtajana toimi

Ruotsin kirjastoseuran toimistolla oli Pohjoismaiden liput ikkunalla vastaanottamassa kirjastoseurojen edustajia. Kuva: Anne Lehto.

Nordic Meeting -kokouksen pohjoismaisten kirjastoseurojen edustajat 5.2.2024 Tukholmassa. Suomen edustajat keskellä Tanskan ja Ruotsin välissä.

Kuva: Elza Zandi.

pääsihteeri Silvia Ernhaben.

Ohjelman teemoina olivat muun muassa seurojen ajankohtaisten aiheiden esittelyt, EU Work Plan for the future, keskusteluja kirjastojen vaikuttamistyöstä esimerkiksi Pohjoismaiden ministerineuvostossa, jossa Ruotsi toimii puheenjohtajana vuonna 2024. Ohjelmassa oli myös Lundin yliopiston informaatiotutkimuksen professori Olof Sundinin luento tekoälystä. Lisäksi tapasimme IFLAn viime kesänä aloittaneen pääsihteerin Sharon Memiksen ja tanskalaisen IFLAn Governing board -jäsenen Kirsten Boeltin, jotka kertoivat IFLAn ajankohtaisesta kehittämistyöstä ja vastasivat kirjastoseurojen kysymyksiin.

Pohjoismaiset kirjastoseurat olivat pääosin tyytyväisiä IFLAn tekemiin toimenpiteisiin muun muassa avoimuuden ja luottamuksen lisäämiseksi, mutta toimenpiteiden kehittymistä halutaan jatkossakin seurata. Tulevaisuuden rahoituspohjan osalta moni asia on vasta suunnitteilla ja tulevaisuus näyttää, miten suunnitelmat toteutuvat.

Kokous oli antoisa ja sen suurta antia oli tutustuminen pohjoismaiseen vertaisverkostoon. Kokous vahvisti jälleen jaettua käsitystämme siitä, että yhdessä olemme vahvempia. Työ jatkuu ja seuraavaksi kirjastoseurat valmistelevat yhteistä kannanottoa Pohjoismaiden ministerineuvostolle.

Kirjoittaja

ANNE LEHTO

Vaasan yliopisto, Tritonia

STKS:n pj. (2022–)

anne.lehto@uwasa.fi

<https://orcid.org/0000-0002-1040-1399>

Hannu Kyllisalo

Kriminologinen kirjasto vankeinhoidon tiedon välittäjänä

Mikäli tarvitset vankeinhoitoon ja kriminologiaan liittyvää kirjallisuutta, kannattaa suunnaksi ottaa Tikkurilassa sijaitseva Kriminologinen kirjasto. Rikosseuraamusalan koulutuskeskuksen yhteydessä toimiva erikoiskirjasto tarjoaa monipuolisen valikoiman kirjallisuutta kaikille kiinnostuneille.

Kriminologisen kirjaston kehysorganisaationa on oikeusministeriön hallinnonalalla toimiva Rikosseuraamuslaitos. Se vastaa yhdyskuntaseuraamusten ja vankeusrangaistusten täytäntöönpanosta sekä tutkintavankeuden toimeenpanosta Suomessa. Kirjastossa on kaksi työntekijää: kirjastonhoitaja ja kirjastosih-teeri.

Vankeinhoidon koulutuskeskus perustettiin vuonna 1976 jatkamaan jo vuonna 1880 vankiloissa aloitettua vankeinhoitolaitoksen henkilöstön ammatillista koulutusta. Koulutuskeskuksen tehtävänä on ollut koko toimintansa ajan tarjota vankeinhoitoalan ammatillista perus-, jatko- ja täydennyskoulutusta. Kriminologisen kirjas-

ton toiminta käynnistyi saman katon alla vuonna 1978 vastaamaan alan koulutuksen ja tutkimuksen tavoitteita. Koulutuskeskus ja kirjasto siirtyivät 1995 Tikkurilan Vernissakadulle.

Valtakunnallinen erikoiskirjasto

Rikosseuraamusalan koulutuskeskus ylläpitää kirjastoa, joka toimii valtakunnallisena erikoiskirjastona. Kirjaston tehtävät ja tavoitteet määrittellään Rikosseuraamuslaitoksen työjärjestyksessä. Erikoisaloja ovat rangaistusten täytäntöönpano, vankeinhoito, kriminologia, kriminaalihuolto, rikos-sentorijunta ja uhritutkimus.

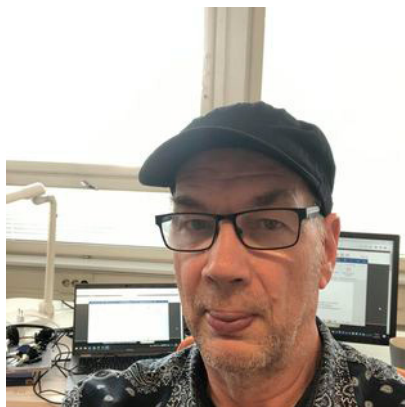
Kirjaston asiakaskunta koostuu pääosin Rikosseuraamuslaitoksen

henkilöstöstä sekä koulutuskeskuksen tutkinto-opiskelijoista. Muita asiakasryhmiä ovat alan yliopisto- ja amk-opiskelijat, tutkijat, toimittajat, vangit ja ketkä tahansa toimialasta kiinnostuneet.

Kriminologisen kirjaston kirjastonhoitaja toimii vuonna 2024 Erikoiskirjastojen neuvoston varapuheenjohtajana. Toinen tärkeä sidosryhmä on valtakunnallinen turvallisuusalan tietopalveluryhmä.

Laaja valikoima kriminologian ja vankeinhoidon aineistoja

Kirjaston lähinnä suomen- ja englanninkielisissä kokoelmissa on noin 27 000 kirjanimekettä ja kymmeniä säännöllisesti ilmestyviä kausijulkaisua arkistoinen. Merkittävä lisä kausijulkaisutarjontaan on SAGE-kustantamolta hankittu Criminological Collection -tietokanta, joka

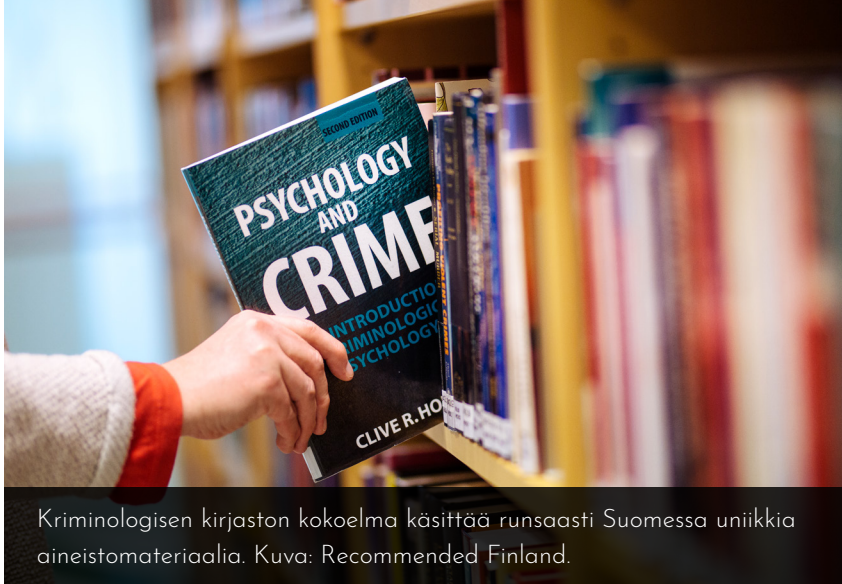
Kirjastonhoitaja Hannu Kylkivalo.
Kuva: Hannu Kylkivalo.

käsittää 37 säännöllisesti ilmestyvää julkaisua.

Kriminologinen kirjasto on tarjonnut vuodesta 2017 asiakkailleen e- ja äänikirjoja Ellibs-alustan kautta. Tällä hetkellä, alkuvuodesta 2024 Suomessa on kolme ”älykästä vankilaa”, ja Kriminologisen kirjaston e-kirjapalvelu on näissä kirjastoissa vankien käytössä sellipäätteillä joidenkin muiden julkishallinnon yleishyödyllisten palveluiden

Kriminologinen kirjasto palvelee kaikkia rikosseuraamusalan tiedonlähteistä kiinnostuneita. Kuva: Hannu Kylkivalon kotialbumi.

Kriminologisen kirjaston kokoelma käsittää runsaasti Suomessa uniikkia aineistomateriaalia. Kuva: Recommended Finland.

ohella. E-kirjoja lukevat ja kuuntelevat samasta palvelusta niin vangit kuin siviilit. Aineistoa hankitaan useiden käyttäjäryhmien tarpeita silmällä pitäen. Laajemmassa mielessä Kriminologinen kirjasto pyrkii hankkimaan kokoelmiinsa keskeisen painetun vankeinhoitoon ja kriminologiaan liittyvän kotimaisen aineiston. Hankintaehdotukset ovat tervetulleita.

Kriminologisen kirjaston erikoiskokoelmia ovat Suomen ensimmäisen vankiloiden tarkastajan, ja vankeinhoitohallituksen ylitirehtöörin, Adolf Grotenfeltin kirjakokoelma. Lisäksi kirjastoon siirrettiin vuonna 2022 Suomen nuorisopsykiatrisen yhdistyksen erikoiskokoelma, joka sisältää kirjoja ja kausijulkaisuja.

Kriminologisen kirjaston Arena-asiakasliittymästä on pääsy dynaamisesti päivittyvään uutuusluetteloon. Lisäksi kirjasto laatii kaksi kertaa vuo-

nessa laajemman uutuusluettelon, jota jaetaan laitoksen henkilökunnalle ja tärkeimmille kirjaston sidosryhmille.

Lähiopetusta ja verkkokursseja

Kriminologinen kirjasto tarjoaa toimialan opiskelijoille tiedonhankinnan opetusta ja perehdytystä rikosseuraamusalan tiedonlähteisiin. Kirjasto on tarjonnut käyttäjilleen sekä lähiopetusta että verkkokursseja. Palveleva kirjasto antaa mielellään yksilöllistä opastusta käytössä olevien tietokantojen käyttöön ja sopivien hakustrategioiden muodostamiseen.

Kriminologinen kirjasto on avoinna ma–to klo 9–15.30 ja pe 9–14.

Lainattava aineistoa on haettavissa aineistotietokannasta:

<https://kalteri.verkkokirjasto.fi/>

Kirjaston tietosivut:

<https://www.rskk.fi/fi/index/kirjasto-jatietopalvelut.html>

Kirjoittaja

HANNU KYLKISALO
Kriminologinen kirjasto
hannu.kylkisalo@om.fi

Riitta Holopainen ja Minna Suikka

Tiedonhaku muuttuu - muuttuuko informaatiolukutaito ja sen opetus?

STKS:n informaatiolukutaito-työryhmä järjesti 17.11.2023 Jyväskylän yliopiston Lähde-kirjastossa tiedonhankinnan opetuksen nykytilaa ja tulevaisuutta käsittelevän seminaarin. Seminaarin aiheena oli muuttuva, monipuolistuva ja moninaistuva informaatiolukutaito. Seminaarissa pohdittiin, miten pysyä informaatiolukutaidon kehityksen kärjessä, millä tavoin tekoäly mullistaa oppimista ja informaatioympäristöjä sekä miten oppimisvaikeudet näkyvät nettilukemisessa. Lisäksi kuultiin, millaisia hyviä käytänteitä tiedonhankinnan kouluttajilla ja opettajilla on lähitapaamisiin ja verkko-opetukseen liittyen.

Lähtötehtävänä järjestetty informaatiolukutaitoseminaari tuntui jopa historialliselta, sillä yleensä vuosittain pidetty tapahtuma lykkääntyi pandemian vuoksi useamman vuoden ajan. Edellinen informaatiolukutaitoseminaari järjestettiin Helsingissä Keskustakirjasto Oodissa syksyllä 2019. Informaatiolukutaidon opetus siirtyi rytinällä verkkoon ja tekoälystä tuli hyvinkin ajankohtainen puheenaihe. Viivästys ei siis vähentänyt seminaarin

kiinnostavuutta, vaan päinvastoin: tauoilla ja keskusteluryhmissä pulppuava puheensorina kertoi, että osallistujilla riitti ajankohtaista keskusteltavaa.

Tekoälyn vaikutukset arkeen ja tiedonhankintaan

Aamupäivän osuus alkoi Oulun informaatiotutkimuksen professori Noora Hirvosen keynote-puheenvuorolla ”Tekoälyn lukutaito kansalaistaitona”. Hirvonen pohti esityksessään, miten

Seminaarin keynote-esiintyjä Noora Hirvonen puhui tekoälyn lukutaidosta kansalaistaitona. Kuva: Minna Suikka.

tekoöly muovaa tapojamme käyttää informaatiota usein hyvin arkisesti ja huomaamattomastikin: hyvään tekoölytyökaluun ei välttämättä tule edes kiinnitettyä huomiota. Arkipäivän tekoöly hyödyntää koneoppimista, konenäköä ja luonnollisen kielen prosessointia. Havainnollistavia esimerkkejä ovat puhelimen avaaminen kasvontunnistuksella ja toimisto-ohjelmien kielenhuolto-ominaisuudet. Yhteistä näille sovelluksille on, että niitä opetetaan laajoilla datamassoilla tai ne tuottavat jotain sisältöä, esimerkiksi tekevät ennustuksia tai jopa päätöksiä puolestamme. Suuret muutolinjat tekoölyn käytössä eivät siis välttämättä liity yksittäisiin sovelluksiin ja niiden teknisiin ominaisuuksiin, vaan tekoölyn vaikutukseen arjessamme.

Hirvonen viittasi Anthony Eliottin ajatukseen siitä, että tekoölyn vallankumous tapahtuu useilla eri elämänalueilla. Tekoöly on aikamme yleisteknologia, joka vertautuu höyrykoneeseen, sähköön tai internetiin. Selvää on, että kaikkia muutoksia ei kyetä ennakoimaan. Tekoölyn kohdalla ilmassa on myös perusteetonta hypetystä ja moraalista paniikkia, mikä hankaloittaa realististen ennusteiden tunnistamista. Arkiset teknologiat ja rutinoitunut tietokäytännöt ovat meille usein näkymättömiä. Kun teknologia ei ole arjessamme ajattelun keskipisteenä, on haastavaa tunnistaa, miten se meihin vaikuttaa.

Miten tekoöly muuttaa tiedonhakuja?

Hirvonen toi esiin huomioita siitä, miten tekoöly vaikuttaa arjen tiedonhankintaan. Tekoölyteknologiat mahdollistavat multimodaalisen tiedonhaun; tiedonhaku ei ole enää ainoastaan tekstipohjaista, vaan voimme hakea myös esimerkiksi kuvalla ja ääniohjauksella. Googlen hakukone otti käyttöön ensimmäiset tekoölyominaisuudet jo kymmenisen vuotta sitten, ja tänä päivänä Googlen hakupalkin vierestä löytyy myös sekä kameran että mikrofonin kuvake.

Hirvonen herätteli ajatuksia siitä, miten meille kohdennetaan ja personoidaan informaatiota sosiaalisen median alustoilla ja erilaisissa suositelupalveluissa. Voidaankin puhua jo hyperpersonoinnista. Ihmisistä kerätään valtavia määriä dataa, jonka perusteella sisältöä suositellaan tietylle käyttäjälle. TikTokin tekoölytoiminnot ovat erittäin kehittyneitä: sovellus oppii nopeasti, millaista videosisältöä kannattaa tarjota, jotta käyttäjä jää katsomaan niitä mahdollisimman pitkäksi aikaa. Nykyaikaisia hakukoneitakin on luonnehdittu suosittelu- tai ehdotuskoneiksi, koska ne noudattavat hakutulosten personoinnissa osittain samaa logiikkaa.

Teknologia vaikuttaa tiedon etsimisen lisäksi myös tiedon muokkaamiseen ja tuottamiseen. Tästä esimerkkinä Hirvonen nosti monelle jo tutuksi tulleen ChatGPT-sovelluksen, jonka avulla tekstiä voi muoka-

ta haluamukseen. Tekoälyteknikoita hyödyntävät myös asiakaspalvelujen chatbotit, kielenhuollon tekstieditorit ja sähköpostin automaattiset vastausehdotukset. Tekoäly voi liittyä myös puheen ja videon muokkaamiseen ja syntetisointiin, mistä ovat esimerkkinä erilaiset somefilterit ja deepfake-videot, joissa puhujan aitoutta alkaa olla mahdoton tunnistaa. Generatiivisen tekoälyn työkalut vastaavat uudenlaisiin tiedontarpeisiin, esimerkiksi jäljittelevät ihmisten välistä vuorovaikutusta tai kontekstoivat informaatiota. Hankalan tekstin voi muokata vaikkapa ymmärrettävämpään muotoon, mikä voi lisätä sisällön saavutettavuutta.

Tiedonhankinnan näkökulmasta haastavaa on, että monet työkalut häivyttävät alkuperäiset lähteet, ja lähteiden vertailu hankaloituu. Käyttäjälle saattaa jäädä epäselväksi, mihin informaatio perustuu ja miten hän pystyy vaikuttamaan palvelun sisältöihin. Tekoälysovellukset kannustavat usein syventymisen sijaan sisällön selailuun ja yksittäisten faktojen nopeaan hakuun. Teknologia kuratoi, mitä käyttäjä näkee, ja tämä voi jopa rajoittaa ihmisen pääsyä informaatioon.

Miten tekoälyn lukutaitoa voi edistää?

Hirvosen mukaan seurauksena voi olla, että informaatiomaisemamme kapenevat ja mielityksemme yksipuolistuvat, koska samoja sisältöjä kohdentavia teknikoita käytetään niin hakukoneissa,

sosiaalisessa mediassa kuin uutissivustoillakin. Teknologiat vahvistavat yhteiskunnan niin kutsuttua kuplautumisilmiötä. Tekoälysovellukset saattavat myös toisintaa vinoumia ja epäoikeudenmukaisuuksia, levittää disinformaatiota sekä tarjota työkaluja kiusaamiseen ja syrjintään. Tiedonhakuun käytetyt kaupalliset alustat palvelevat ennen kaikkea kaupallisia tarkoituksia. Ihmisen olemusta ja toimintaa jäljittelevät tekoälytyökalut vaikeuttavat sen tunnistamista, onko jokin asia todella tapahtunut tai onko joku henkilö oikeasti olemassa.

Hirvonen kertoi tutkimuksesta, jossa oli haastateltu ja havainnoitu nuorten arkista tiedonhankintaa. Tuloksista käy ilmi, että teknologioiden tarjoamat edut ja haasteet ovat monille nuorille arkipäivää. Nuoret tunnistavat, miten tekoälysovellukset vaikuttavat omaan toimintaan, ajatteluun ja informaatiovirtaan. Nuoret saattavat rajoittaa omaa sosiaalisen median käyttöään ja tunnistavat keinoja nähdä, onko jokin sisältö tekoälyn generoimaa. Silti monille nuorille ei ole selvää, mitä mahdollisuuksia käyttäjällä itsellään on vaikuttaa teknologiaan. Osa nuorista suhtautuu teknologiaan myös passiivisesti tai apaattisesti. Tällaisten nuorten on vaikea tunnistaa, mihin informaatioon voi luottaa, koska he ovat oppineet, että oikeastaan mihinkään ei voi luottaa.

Hirvonen pohti esityksessään myös sitä, millaista osaamista tekoäly meiltä vaatii. Siinä missä aiempien sukupol-

vien teknologioissa on ollut haasteena se, miten me opimme käyttämään niitä, tekoälysovellukset ovat helpokäyttöisiä ja me käytämme niitä huomaamattakin. Haasteena onkin paremminkin se, miten tekisimme teknologiat ja niiden toiminnan näkyväksi. Kun puhumme tekoälyn lukutaidosta, puhumme yleensä taidoista, joita tarvitsemme järjestelmien tekniseen hyödyntämiseen esimerkiksi työelämässä ja opiskelussa. Hirvonen painotti, että tekoälyn lukutaidon pitäisi myös kattaa ymmärrys teknologian vaikutuksista yhteiskuntaan. Millaisia ovat vastuul-

iset ja eettiset toimintatavat eri tilanteissa? Miten tieto on luotu ja miten se päätyy meidän silmiemme eteen? Tekoälyn lukutaito on myös vastauksia näihin kysymyksiin.

Hirvosen mukaan pelkkä tiedostaminen ei riitä, vaan on myös nähtävä, mitä mahdollisuuksia on toimia toisella tavalla, ja jopa sovellusten logiikkaa vastaan. Tarvitaan myös taitoa suojata omaa toimijuutta. Tekoälyn lukutaitoa olisikin hyvä pohtia osana muita käytäntöjä, eikä irrallisena asiana. Tekoälykeskusteluissa informaation merkitys jää usein hieman taka-alalle. Kirjastoalan ammattilaisten rooli onkin edistää tekoälyn lukutaitoa osana informaatiolukutaitoa.

Oppimisen ja tarkkaavuuden vaikeudet nettilukemisessa

Seminaaripäivä jatkui Niilo Mäki Instituutin tutkimuspäällikön Jarkko Hautalan keynote-puheenvuorolla, jonka aiheena oli oppimisvaikeudet nettilukemisessa. Hautala esitteli kuudesluokkalaisille oppilaille kohdennetun silmänliiketutkimusten tuloksia siitä, millaisia strategioita sujuvat ja hitaat lukijat hyödyntävät lukissaan verkkomateriaaleja. Sujuvalla lukijalla sanantunnistus sekä syntaksin ja kieliopin käsittely on automatisoitunut, mikä vapauttaa resursseja asian pohtimiseen, ymmärtämiseen ja tehtävän suorittamiseen. Puhutaankin niin sanotusta lususujuvuudesta.

Lukijalle, jolla on tarkkaavuuden pulmia, nettilukeminen on tutkimusten perusteella yleensä haastavampi tehtävä kuin perinteinen luetun ymmärtäminen. Verkkomateriaaleissa on vähemmän struktuuria kuin kirjassa, joten lukemisessa korostuu itseohjautuvuus sekä oppijan aiempi tieto ja osaaaminen. Tutkimuksessa kävi ilmi, että palaaminen takaisin aiemmin luettuun ennustaa parempaa suoritusta, koska lukija monitoroi ja varmistaa, että on ymmärtänyt oikein. Verkon hakutuloksia selatessaan heikompi lukija luki todennäköisemmin vain otsikot, eikä tutkinut tuloksien sisältöä riittävästi. Sujuva lukija silmäili ensin kaikki otsikot läpi ja palasi sitten tarkemmin lupaavimpiin hakutuloksiin. Sujuvat lukijat käyttivät vähemmän aikaa sekä epäoleellisiin että oleellisiin teksteihin

Tekoälyn lukutaidon pitäisi myös kattaa ymmärrys teknologian vaikutuksista yhteiskuntaan.

ja kykenivät myös ohittamaan tekstiä helpommin kuin heikommat lukijat. Sujuva lukija osasi säädellä lukuprosessiaan paremmin.

Hautala korosti esityksessään, että lukemisen ymmärtäminen on luonnollisesti hyvin moniulotteinen taito. On myös vaikea sanoa, mikä on ymmärtämisessä tavoiteltava ikätaso. Hän puhui myös tekstin johdonmukaisuuden vaatimuksesta: perinteinen teksti pyrkii pitämään hyvää huolta lukijasta ja tekstissä on oleellisia kohtia, joihin lukijan on helppo tarttua. Sarjallinen

lukeminen alusta loppuun on harvoin itse tarkoitus; nettilukemisessa korostui erityisesti silmäileminen ja palaaminen takaisin oleellisimpiin kohtiin.

Hautala puhui esityksensä lopuksi myös lukivaikkeuksien ja lukusujuvuuden vaikutuksista opetukseen. Monilukutaidon eri osa-alueita on syytä pilkkoa ja paketoita opetussisällöiksi. Myös ajatus diginatiiviuudesta on hyvä unohtaa, ja opettaa ja opetella tarvittavat taidot oppijan oppimispolun alusta alkaen. Tiedonhaun tukemisessa olennaista on käsitteellisen ajattelun kehittä-

Informaatiolukutaidon työryhmän jäsenet seminaaritunnelmissä. Kuvassa Janne Nyström, Tiia Puputti, Pia-Maria Niemitalo, Kaisa Clarot, Riitta Holopainen ja Minna Suikka. Kuva: Silja Lahdenperä.

tyminen, jotta hakujen suunnittelu ja hakutulosten analysointi onnistuu. Hautala suositteli monilukutaidon ja nettilukutaidon opettamisesta ja ohjaamisesta kiinnostuneita tutustumaan Carita Kiilin ja Leena Laurisen vuonna 2018 julkaistuun oppaaseen ”Monilukutaidon mestariksi – Opettaja nettilukemisen ohjaajana”.

Uusia ajatuksia tiedonhaun opettamisesta ja oppimisesta

Itäpäivän osuudessa kuulumme kolme Best practices -esitystä. Esitykset antoivat havainnollisia esimerkkejä tiedonhaun opetuksessa käytetyistä menetelmistä aina pakopeleistä ja tietomessuista verkkotyöpajoihin. Vilkkaan keskustelun perusteella tarve kouluttajien kohtaamiselle ja yhteiselle ajatusvaihdolle oli ilmeinen.

Helsingin yliopiston kirjaston tietoasiantuntija Minna Suikka kannusti pakopelejä käsittelevässä esityksessään kokeilemaan pelillisiä elementtejä tiedonhankinnan opetuksessa. Kokemusta on Helsingin yliopiston kirjastossa kertynyt sekä kampuksella lukuvuoden avajaiskarnevaaleissa että virtuaalisena järjestetystä pakuhuonepelistä, ja molemmat toteutustavat ovat osoittautuneet suosituksi.

Seinäjoen ammattikorkeakoulun kirjaston informaattikko Leena Elenius kertoi Hyvinvointi ja elinolot -opintojakson tietomessumuotoisesta tehtävästä, jossa opiskelijaryhmät rakensivat kurssin ulkopuolisille kävi-

jöille avoimen messupisteen ja toimivat sen esittelijöinä. Seinäjoen ammattikorkeakoulun opiskelijoiden tietomessujen tekemisessä korostui innostava, keskusteleva ote sekä tiedon jäsentely kokemusasiantuntijoiden ja teorioiden kautta.

LUT-yliopiston kirjaston informaattikko Marja Talikka ja tietoasiantuntija Riikka Sinisalo jakoivat hyviä kokemuksia, kuinka tiedonhankinnan työpajat ovat siirtyneet luokasta verkkoon, mutta eivät välttämättä takaisin. Yksi havainnoista on, että opetuksessa käytetty ennakkomateriaali antaa opiskelijoille valmiudet tieteellisten aineistojen löytämiseen – vaikka tätä taitoa ei tarvitse vielä niin paljon kandidaiheissa, vähintään myöhemmissä opinnoissa siitä on hyötyä.

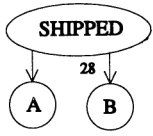
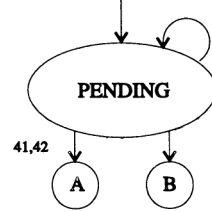
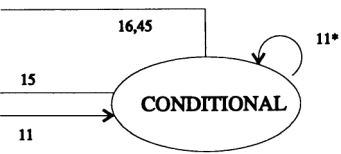
Inspiroivan seminaaripäivän päätteeksi osallistujat jakautuivat vielä pienryhmiin keskustelemaan esitysten aiheista. Toivon mukaan osallistujille kirkastui Jyväskylässä informaatiolukutaidon nykytila, ja he saivat suuntaviivoja alan tulevaisuuteen. Kotimatkalle lähdettiin vähintäänkin reppu täynnä esityksistä ja yhteisistä keskusteluista mieleen jääneitä avainkohtia, ajatuksia ja hyviä käytäntöjä.

Seminaarin kaikki esitykset löytyvät osoitteesta <https://www.stks.fi/koulutus/muuttuva-monipuolistuva-ja-moninaistuva-informaatiolukutaito-seminaari-jyvaskylasa-17-11-2023-ilmoittaudu-mukaan/>

Kirjoittajat

RIITTA HOLOPAINEN
Itä-Suomen yliopiston kirjasto
riitta.s.holopainen@uef.fi

MINNA SUIKKA
Helsingin yliopiston kirjasto
minna.suikka@helsinki.fi

STANDARDIEN TOTEUTTAMISESTA

Juha Hakala

Kaksiosainen Signum-artikkelini kuvasi standardien kehittämistä ([Hakala 2023A](#)) ja siinä ilmeneviä haasteita ([Hakala 2023B](#)). Mutta standardeilla on arvoa vain silloin, kun niitä käytetään. Tässä artikkelissa kerron käytännön kokemuksiin perustuen, miten kirjastojärjestelmätoimittajilta sujuu standardien toteuttaminen. Toimiiko niiden yhteistyö kirjastojen kanssa? Saavatko kirjastot sitä mitä tilaavat, ja olemmeko me vaatineet oikeita asioita?

Yleisesti ottaen kirjastojärjestelmien standardituki on hyvällä tolalla, mutta poikkeuksiakin löytyy. Vanhentuneet tai liian monimutkaiset standardit ovat ongelma, koska kirjastojenkin voi silloin olla vaikea esittää tarpeensa riittävän täsmällisesti, eivätkä järjestelmätoimittajan resurssit ja osaaminen riitä haluttujen ominaisuuksien toteuttamiseen. Kaukopalvelun ja tiedonhaun standardit ovat tästä hyviä esimerkkejä.

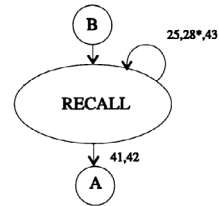
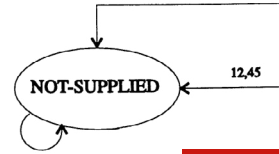
Kaukopalvelu

Yksi molempia Linnea-hankkeita ja niiden jälkeenkin toteutettuja projekteja yhdistävä tekijä on kaukopalveluun liittyvien vaatimusten kariutuminen.

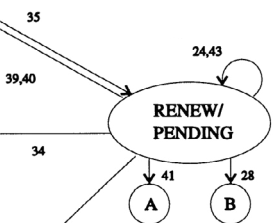
Ensimmäisessä Linnea-hankkeessa kaukopalvelun toteutusta koskevat vaatimukset olivat yleisiä, ja yleiseksi jäi myös järjestelmätoimittajan vastaus: kaukopalvelun toteutuksen periaatteita selvitetään. Kaukopalvelustandar-

di [ISO 10160/10161](#):n ilmestyttyä vuonna 1993 aloitettiin keskustelu sitä noudattavan kaukopalvelutoiminnon rakentamisesta VTLS-ohjelmistoon, mutta käytäntöön asti ei päästy. Tässä suhteessa VTLS, Inc. ei ollut poikkeus, sillä vain harvoihin kirjastojärjestelmiin rakennettiin tämän alkuperäisen kaukopalvelustandardin tuki. Esimerkiksi British Libraryn BLDSC-yksikkö epäonnistui kehittämishankkeessa.

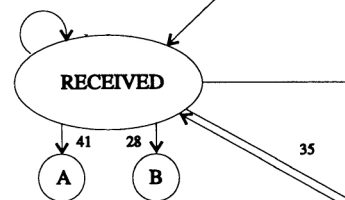
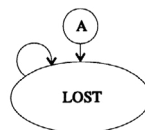
ISO 10160/10161 -standardin implementoinnin hankaloitti sen määrittelemän asiakas- ja palvelinohjelmiston välisen protokollan yhteydellisyys. Standardi määrittelee joukon tiloja, joiden kautta kaukopalveluprosessin on edettävä, tilauksen teosta lainatun niteen palauttamiseen lainaavaan kirjastoon. Ohjelmiston pitää tietää, missä tilassa kukin kaukolainaprosessi on. Jos kirjastojärjestelmä ei jakanut standardin käsitystä kaukopalveluprosessin kulusta, ISO 10160/10161 -standardin tukeminen kyseisessä ohjelmistossa

6,13,14,24,
28**,29**,32,
34** 39,40,43,44

6,13,14,24,
28**,34**,
39,40,
41**,42

25

oli vähintään hankalaa ja kenties jopa mahdotonta.

Standardin kaukopalveluprosessi perustui siihen, miten suuret tieteelliset kirjastot toimivat 1970/1980-luvuilla erityisesti Kanadassa, missä suuri osa standardin kehittämistyöstä tehtiin. Noista ajoista kirjastojen kaukopalvelukäytänteet olivat muuttuneet, joten standardi oli 2000-luvulle tullessa tältä osin eilispäivää. Standardi oli vanhentunut myös teknisesti, koska siinä määritellyt asiakas- ja palvelinsovelluksen väliset viestit on koodattava [Abstract Syntax Notation One](#)-standardin ja sen [Basic Encoding Rules](#)-sääntöjen mukaisesti. Nämä 30 vuotta vanhat määrittelyt on jo kauan sitten korvannut XML ja siihen perustuvat tekniikat kuten JSON, ja ASN.1/BER-taitoisten ohjelmoijien löytäminen on yhä vaikeampaa.

Voyager-ohjelmistoa käyttöön otettaessa kaukopalvelustandardi oli ollut jo pitkään valmis, mutta sitä tukevia ohjelmistoja ei vielä vuosia standardin ilmestymisen jälkeenkään ollut montaa. Kun esimerkiksi BLDSC-tuki puuttui, kaukopalvelustandardin toteutuksesta saatava hyöty olisi jäänyt niukaksi. Linnea2-vaatimusmäärittelyyn standardiin pohjautuva kaukopalvelumoduli kirjattiin, ja Endeavor vastasi asian olevan selvitettävänä, ja sinne se myös jäi. Tämä ei välttämättä

ollut huono asia, koska alkuperäinen kaukopalvelustandardi on poistumassa käytöstä.

Kaukopalvelun standardisoinnista vastaa ISO TC 46/SC 4 Technical interoperability. Eri vaihtoehtoja selvitettyään se päätti kehittää kokonaan uuden ja ajantasaisen standardin. [ISO 18626 Interlibrary Loan Transactions](#) julkaistiin vuonna 2014, ja vastuun kantaja oli Kanadan sijaan Tanska. Siellä haluttiin vahvistaa kansallisen ja erittäin hyvin toimivan (ja rahoitetun) kaukopalveluverkon standardiperustaa. Uusi standardi on yhteydetön eli ei tee mitään

Uutta ja vanhaa standardia noudattavat sovellukset eivät pysty kommunikoimaan keskenään.

oletuksia prosessin tilasta taustajärjestelmissä. Se ei myöskään sovelle protokollaviestien koodauksessa 30 vuotta vanhaa teknologiaa, vaan Web-tekniikoita. Suomeksi tämä merkitsee että uutta ja vanhaa standardia noudattavat sovellukset eivät pysty kommunikoimaan keskenään.

ISO 18626 -standardin viimeisin versio on vuodelta 2021, mutta kehitystyö jatkuu. ISO TC 46/SC 4 käynnisti 2023 vuosikokouksessaan selvityksen, jossa arvioidaan tarve ja mahdollisuudet lisätä standardiin mm. e-aineistojen kaukolainaukseen tarvittavia ominaisuuksia.

Uuden kaukopalvelustandardin käyttöönotto on edennyt hitaasti mutta varmasti. Teknisesti se on osoittautunut odotusten mukaisesti edeltäjään-

sä helpommin implementoitavaksi. Tätä kirjoitettaessa standardia tukee Tanskan ansiosta Ex Libris Alma, ja moni muukin kirjastojärjestelmä – toivottavasti ennen pitkää myös VuFind, KOHA ja kaikki muutkin Suomessa laajalti käytetyt ohjelmistot.

Tiedonhaku

A lun perin vuonna 1988 julkaistu [ANSI/NISO Z39.50](#) on Kongressin kirjaston kehittämä amerikkalainen standardi, joka soveltuu erityisesti tiedonhakuun MARC-formaattia soveltavista bibliografisista tietokannoista. Kirjastoleiman vuoksi sen käyttö ei laajentunut muun tyyppisiin tietokantoihin, vaikka periaatteessa se olisi ollut mahdollista.

Standardia käytettäessä tiedonhakijan ei tarvitse tietää haun kohteena olevasta tietokannan asiakasliittymästä mitään. Tämä oli erittäin kätevää silloin, kun järjestelmät olivat komentopohjaisia. Nykyään etäkäytön haasteena ei enää ole hakuliittymän komentojen opiskelu, vaan semantiikka. Tehokas tiedonhaku edellyttää etätietokannan sallimien hakutermin tuntemusta. Tätä ongelmaa Z39.50 ei poista, mutta tarjoaa siihen tukea. Z39.50-asiakasohjelmisto voi testihakujen avulla selvittää, mitä hakutermejä etätietokanta tukee, ja missä muodossa tietueet voidaan siirtää.

Z39.50-asiakasohjelmiston käyttäjä voi ennalta selvittää sallitut hakutermit ja formaatit. Jos hän tekee ISBN-haun ja tilaa tietueet MARC-for-

maatissa, Z39.50-protokollaa käyttävä sovellus muuttaa nämä toiveet ohjelmistoriippumattomaan muotoon. Jokaiselle hakutermitte, metadataformaateille jne. on määritelty Z39.50-standardissa OID-standardin mukainen tunnus. Jos haluaa tietueet MARC-muodossa, asiakasohjelma pyytää niitä palvelimelta OID-tunnuksella 1.2.840.10003.5.10.

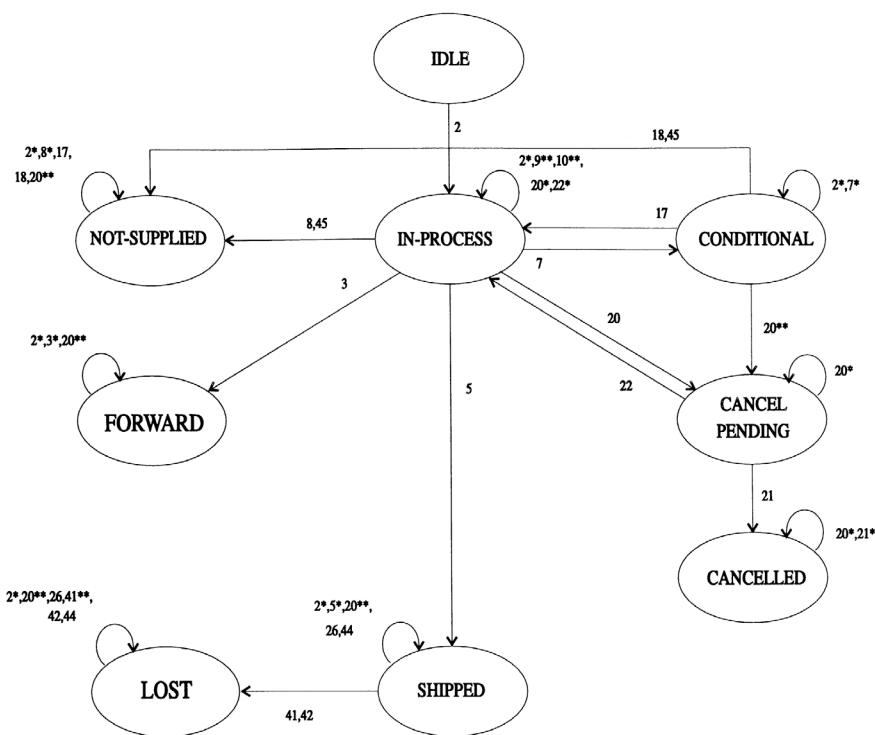
Z39.50-tiedonhaku ei onnistu, jos tiedonhakijan valitsema hakutermi puuttuu kohdetietokannasta, tai jos sitä ei saa käyttää sanahausa. Myös standardi itsessään voi rajoittaa hakumahdollisuuksia. Esimerkiksi pysyvillä tunneilla ei ole omia OID-tunnuksia, vaan niihin kohdistuvissa hauissa asiakasohjelmisto joutuu käyttämään yleistä standard identifier -hakutermiä, jonka OID on 1007.

Z39.50-pohjainen tiedonhaku toimii parhaiten silloin, kun kohdejärjestelmät ovat riittävässä määrin sekä teknisesti että semanttisesti yhteensopivia. Tekninen yhteensopivuus perustuu esimerkiksi samojen Z39.50-palvelujen tukemiseen. Vähimmäisvaatimus on standardissa määriteltyjen Init, Search ja Present-palvelujen tuki, mutta ne ovat vain murto-osa koko standardista. Tietueiden siirrossa on tuettava vähintään MARC-tietueiden lähettämistä karsimattomina sekä ISO 2709 -vaihtomuotostandardia.

Eri kirjastojärjestelmien Z39.50-toe-
teutuksien semanttista yhteismitalli-

Tehokas tiedonhaku edellyttää etätietokannan sallimien hakutermin tuntemusta.

Kaukolainan käsittelyprosessi tilaajan näkökulmasta, kun kaukolainaa ei tarvitse palauttaa. ISO 10160 -standardin mukaan.

suutta tutkittiin EU:n ONE- eli [OPAC Network in Europe](#) hankkeessa vuosina 1995–1997. Hämmäntävä ja virtuaalisten yhteisluetteloiden kannalta tuhoisa tulos oli, että ainoa hakutermi, jota oli mahdollista käyttää kaikissa testiin osallistuneissa tietokannoissa, oli nimekkeen yksittäinen sana.

Kirjastojen tietokantojen semanttinen yhteismitallisuus ei ollut läheskään niin hyvällä tasolla kuin oli etukäteen luultu. Ongelmalle löytyi useita syitä. 1990-luvulla käytettiin kansallisia MARC-formaatteja ja kuvailusääntöjä, ja niissä oli merkittäviä eroja. Kirjastot tekivät sisällönkuvailua eri luokituksilla ja sanastoilla, mikä teki aiheenmukaisen tiedonhaun useista tietokannoista yhtä aikaa käytännössä mahdottomak-

si. Auktoriteettitietokannat eivät olleet nykyisellä tasolla, ja haku rajautui usein toimijoiden auktorisoituun nimenmuotoon, joissa oli paljon hajontaa maiden välillä. Esimerkiksi Tshaikovskille löytyi yli 40 varianttinameä. 30 vuotta ei voinut käyttää ISNI- tai ORCID-tunnusta, jolla haku olisi onnistunut kohdetietokannoissa käytetyistä nimen muodoista riippumatta.

Metatietoihin liittyvien haasteiden lisäksi ongelmia aiheuttivat kirjastojärjestelmien Z39.50-toteutuksien puutteet. Niistä osa oli ilmeisiä, kuten joidenkin standardissa määriteltyjen palvelujen puuttuminen kokonaan. Käytännön tiedonhaun kannalta ongelmallisempia olivat tuettujen hakutermin tietokantakohtaiset rajoitukset.

Esimerkiksi Voyagerin Web-haussa oli mahdollista rajata hakua aineistotyypillä, mutta Z39.50-haussa aineistotyyppiä ei voinut käyttää hakuterminä, koska Boolean haussa käsiteltävien tulosjoukkojen maksimikoko oli Voyagerissa rajattu suorituskykyistä liian pieneksi.

Kaikista ongelmistaan huolimatta Z39.50 oli ja on Linnea-kirjastoille tärkeä standardi poimintaluetteloinnin ja Z39.50-hakuun tarjotun LINDA/MELINDA-yhteisluettelon vuoksi. Ohjelmiston hankintasopimuksessa Endeavor sitoutui lisäämään indeksilistauksen (Scan), tulosjoukon lajittelun (Sort) ja lukuisia muita uusia piirteitä Voyagerin Z39.50-palvelimeen. Nämä uudistukset luvattiin ohjelmistoversioon Voyager 2001.

Käytännössä mitään näistä parannuksista ei saatu, eikä Endeavorin Z39.50-osaamisessa muutenkaan ollut kehumista. Kun Kongressin kirjasto otti Voyagerin käyttöön, sen Z39.50-asiantuntija Larry Dixson havaitsi ettei Voyagerin Z39.50-palvelimen Search-toiminto ollut luotettava. Tietyt tuiki tavalliset ja täysin luvalliset Z39.50 haut kaatoivat palvelimen. Se oli vakava ongelma Kongressin kirjastolle, koska sen tietokantaa käytettiin ja käytetään edelleen paljon Z39.50-poimintaluettelointiin. Kongressin kirjaston havaitsemat ongelmat olivat kriittisiä myös Linnea2-hankkeelle, koska ne riivaisivat myös LINDA-tietokannan käyttöä.

Kongressin kirjaston tarjoamas-

Voyagerin Z39.50-palvelimen Search-toiminto ei ollut luotettava. Tiedyt tuiki tavalliset ja täysin luvalliset haut kaatoivat palvelimen.

ta erittäin yksityiskohtaisesta dokumentaatiosta huolimatta Endeavor oli kykenemätön ja ehkä halutonkin Kongressin kirjaston ongelmia ratkaisemaan. Selvää ohjelmistovirhettä voi varsin pitkälle väittää ohjelmiston ominaisuudeksi, ja välttyä remontilta. Kongressin kirjaston avuksi tuli tanskalainen Index Data -yritys, jonka Z39.50-osaaminen oli toista luokkaa kuin Endeavorin.

Index Data kehitti Voyagerin Z39.50-palvelimen tueksi apuohjelman, jonka turvin palvelin pysyi toimillaan. Kaikki Z39.50-haut ohjattiin palvelimelle tämän apuohjelman kautta. Kongressin kirjaston Z39.50-asiantuntija Larry Dixson keräsi Voyagerin Z39.50-palvelimen lokista listan ”tappavista” kyselyistä, jonka hän lähetti Index Datalle. Apuohjelma tarkasti kaikki palvelimelle saapuvat haut ja torjui ongelmatapaukset joko kokonaan tai muunsi ne sellaisiksi, että Voyager selvisi niistä. Sama apuohjelma turvasi sittemmin myös Linnea-verkon yhteisjärjestelmän tietokantojen Z39.50-palvelimet. Mutta meidänkin piti hoitaa asia Index Datan kanssa, suoraan Endeavorilta korjausohjelmaa ei saanut.

Edellä kerrotusta voi päätellä, ettei Endeavorilla ollut osaamista eikä edes kiinnostusta toimivan Z39.50-palvelinohjelmiston tarjoamiseen, eikä siten myöskään ohjelmiston kehittämiseen Linnea2-vaatimusmäärittelyä edellyttämällä tavalla. Ehkä Z39.50-palvelimen rakentaminen ja integrointi kirjastojärjestelmään vaatii taitoja, joita tyyppillisellä kirjastojärjestelmän kehittäjällä ei ole. Osaamista olisi ollut helppo hankkia, sillä Ex Libris ja monet muut ohjelmistotalot ovat tehneet Z39.50-kehitystyössä yhteistyötä Index Datan kanssa. Endeavor otti mieluummin kantaakseen heikosti toimivan Z39.50-palvelimen aiheuttaman mainehaitan.

Endeavorin ongelmista voi päätellä, ettei Z39.50 ole helppo standardi toteutettavaksi. Haasteellinen se on myös kirjaston näkökulmasta. Kirjaston pitää dokumentoida muun muassa Z39.50-palvelinrajapintansa. Mallia voi ottaa Kongressin kirjastosta, joka on tehnyt [rajapinnan kuvauksen](#) esimerkillisesti. Kuvauksesta selviää kaikki tarvittava, kuten sallitut hakutermit.

Z39.50-palvelimilta voi kerätä konfiguraatietietoja myös automaattisesti. Index Data on koonnut [IRSpy](#)-ohjelmallaan [tietämyskannan](#) tarjolla olevista Z39.50- ja SRU/SRW-palvelimista. Samankaltainen BookWhere-ohjelmiston tietämyskanta on helpottanut vuosien ajan Linnea-kirjastojen luetteloiden tietuepöytäkirjoitusta etätietokannoista.

Index Datan kokoamien tietojen

perusteella erilaisia Z39.50-palvelinohjelmistoja on noin kymmenen. Arviointia vaikeuttaa se, että moni ohjelmistotalo käyttää Index Datan avoimen lähdekoodin YAZ-sovellusta joko sellaisenaan tai muokattuna.

Index Data on koonnut haravoimistaan tiedoista 1831 Z39.50-tietokantaa kattavan tilaston, joka antaa melko surullisen kuvan Z39.50-tiedonhaun tilanteesta, sillä semanttisessa ja teknisessä yhteismitallisuudessa on paljon parantamisen varaa. Reilut 20% kohdetietokannoista tuke edes Search ja Present-palveluja. Toisin sanoen niistä ei voi tehdä hakuja. Indeksien selauspalvelu, Scan, on toteutettu kahdessa palvelimessa kolmesta, tulosjoukon lajittelu (Sort) kahdessa viidestä. Yleisimmin tuettu hakuterminä on Nimeke, mutta sitäkin tukee vain vajaat 60% kaikista palvelimista. ISBN- ja ISSN-tunnushaut, joita voisi kuvitella jokaisen palvelimen tukevan, on mahdollinen vain puolessa niistä.

Metahaku

Index Datan kokoama tilasto osoittaa metahakusovelluksien rakentamisen haasteet. Koska ne eivät voineet ennakkoon rajata asiakkaiden käyttämiä hakutermejä ja kohdejärjestelmiä, saman haun tulosjoukko saattoi kohdetietokannan mukaan olla tyhjä, vajaa, liian suuri, epärelevantti ja hyvällä onnella täysin validi. Jos kohdejärjestelmiä oli enemmän kuin yksi ja yksittäiset tulosjoukot suuria, hakuun kuluva aika saattoi olla pitkä ja koko

haun tulosjoukko vaikea käsitellä.

Oleellinen osa metahakujärjestelmää eli portaalia on kohdetietokantojen hakuliittymien tiedot sisältävä tietämyskanta. Valitettavasti metahakujärjestelmiä kehittäneet yritykset pitivät ohjelmistojensa tietämyskantoja liikesalaisuuksina, joiden sisältämiin metatietoihin ei ollut oikeuksia edes portaaleja ostaneilla organisaatioilla.

Jos metahaun kohteena olevan tietokannan hakuliittymä oli epästandardi, sen käyttöä koskeva tieto piti kerätä ”screen scraping”-menetelmällä. Ohjelman vastaukset ihmisen tekemiin hakuihin kirjattiin, mikä mahdollisti metahaun, mutta vain siksi kunnes käyttöliittymää muutettiin. On ymmärrettävää, että tätä työläästi kerättävää ja ylläpidettävää tietoa ei haluttu jakaa. Mutta jos käyttöliittymä oli standardisoitu, sen kuvaus oli mahdollista kerätä ja pitää yllä ohjelmallisesti, ja jakaa sovelluskehittäjien kesken. Yhteistyö näiden tietojen ylläpidossa olisi ollut eduksi sekä järjestelmien kehittäjille että niiden käyttäjille.

Vuonna 2003 NISO käynnisti [Metaresearch Initiativen](#), jonka tavoitteena oli metahakuun liittyvien standardien kehittäminen esimerkiksi tietämyskantojen sisältämän tiedon standardisoitua vaihtoa varten. Jotkin hankkeeseen osallistuneet yritykset suhtautuivat sii-

hen kielteisesti, ja projekti hermostutti NISO:n johtokunnassa edustettuina olleet ohjelmistotalot ja kustantajat. Oli tuskin vain sattumaa, että hanketta tukenut NISO:n Chief Executive Officer sai potkut, eikä hankkeen tuottamia standardiluonnoksia saatu valmiiksi.

Järjestelmätoimittajille metahakujärjestelmä tarjosi mahdollisuuden myydä kirjastoille uusi tuote. Se oli tarpeen, koska 2000-luvulla teollistuneissa maissa useimmilla kirjastoilla oli jo integroitu kirjastojärjestelmä. Useimmille ohjel-

mistotaloille lopputulos oli pettymys, koska Ex Libris puhdisti pöydän. Sen yhteistyö Index Datan kanssa Z39.50-kehityksessä tarjosi vahvan teknisen perustan MetaLib-sovellukselle. Eikä siinä kaikki: Ex Libris oli lisensoinut belgialaisen Herbert Van de Sompelin kehittämän SFX-linkityspalvelun, joka toi yritykselle ainutkertaisen kilpailuedun. MetaLib/SFX-yhdistelmä oli kilpailijoihin nähden ylivoimainen tuote, mutta MetaLibin menestys jäi silti vain muutaman vuoden mittaiseksi, koska portaalien hakutulokset eivät tyydyttäneet käyttäjiä. SFX sitä vastoin elää tätä kirjoitettaessa edelleen; sillä on [Wikipedian mukaan 2 400 käyttäjäkirjastoa](#).

Linnea-verkossa virtuaalisten yhteisluetteloiden rooli jäi mar-

Valitettavasti metahakujärjestelmiä kehittäneet yritykset pitivät ohjelmistojensa tietämyskantoja liikesalaisuuksina.

**Riippuvuus
kaupallisten
yritysten fyysisistä
yhteisluetteloista
rajoittaa valinnan
mahdollisuuksia.**

ginaaliseksi. Maakuntakirjastojen MANDA-yhteisluettelo korvattiin [Nelli-portaalilla](#). Se oli Kansalliskirjaston 2004 perustettu palvelu, jossa käytettiin MetaLib- ja SFX-tuotteita. Kansalliskirjasto esitti 2007 yleisten kirjastojen neuvostolle tuolloin jo neljä vuotta jäädytettynä olleen MANDA-tietokannan korvaamista Nelli-portaalia hyödyntävällä Virtuaali-MANDA:lla, jonka monihaku kohdistuisi kaikkiin maakuntakirjastokoelmiin ja Varastokirjastoon. Yleisten kirjastojen neuvosto hyväksyi Kansalliskirjaston ehdotuksen ja katsoi, että MANDA-yhteisluettelo voidaan lakauttaa.

Virtuaali-MANDA:n elinkaari jäi alkuperäistä fyysistä yhteisluetteloakin lyhyemmäksi. Kansalliskirjaston kirjastoverkkopalveluiden ylläpitämä Finna-asiakasliittymä korvasi sen vuonna 2016. Metahakusovellusten tähdenlento oli silloin jo kaukana takana. Ex Libris tarjosi asiakkaille jo 2011 MetaLib+ tuotetta, johon sisältyi Primo-asiakasliittymä, fyysinen yhteisluettelo Primo Central Index (PCI) ja

niitä tukeva metahakutoiminnallisuus:

MetaLib ei ole enää vuosiin kuulunut Ex Libriksen tuotevalikoimaan, eikä paluuta portaaleihin ole näköpiirissä. Ne eivät toimineet asiakaskäytössä riittävän hyvin, ja ongelmia oli käytännössä mahdotonta ratkoa, koska ne eivät liittyneet vain portaalisovel-luksiin sinänsä, vaan myös portaalien tietämyskantojen laatuongelmiin ja kohdetietokantojen riittämättömään yhteismitallisuuteen. Mutta vaikka portaaleilla ei näillä näkymin ole tulevaisuutta, tarvitsemme rakenteista ja standardisoitua tietoa Internet-tietokannoista.

Riippuvuus kaupallisten yritysten fyysisistä yhteisluetteloista rajoittaa valinnan mahdollisuuksia esimerkiksi ohjelmistovalinnoissa. Jos joudumme käyttämään PCI:n tai WorldCatin sijaan alkuperäisiä lähteitä kuten Kongressin kirjaston tietokantaa, näiden etätietokantojen hakuliittymiä koskeva metatieto on tarpeen. Tätä kirjoitettaessa sitä tarjoaa luetteloiden käyttämisen BookWhere-ohjelmiston tietämyskanta, tulevaisuudessa toivottavasti jokin standardisoidumpi ja avoimempi ratkaisu.

Kirjoittaja:

JUHA HAKALA

jehakala@gmail.com

Heidi Enwald

SYTYKKEITÄ METADATAAN JA INFORMETRIikkaan

Viime aikoina olemme kuulleet kentältä, että metadataan ja informetriikkaan keskittyviin työpaikkoihin on ollut hankalaa löytää hyviä hakijoita. Molemmat teemat ovat vahvasti informaatiotutkimuksen ydintä – lähtien Kallimakhosin Pina-kes-luetteloista ja toisaalta tieteellisen julkaisemisen 1600-luvun alkuajoista. Mutta mikä siis mättää?

Metadataan ja kuvailuun liittyvis- sä työtehtävissä vaaditaan systemaattisuutta ja tarkkuutta. Ehkä siis jopa tietäntyyppistä luonnetta. Lisäksi teemasta puhutaan hyvin vahvasti ”omalla kielellään” ja opiskelijalle voi tulla olo, että nyt en kyllä pääse sisälle tähän maailmaan. Sama koskee myös tieteellisen julkaisemisen kenttää, jossa tutkimus ja analyysi perustuvat vahvasti määrällisiin lähestymistapoihin ja tilastotieteeseen. Sekään ei välttämättä saa humanismiin kallellaan olevaa opiskelijaa hyppimään riemusta.

Toisaalta esimerkiksi yliopiston kursseilla, näiden teemojen käsittely todennäköisesti herättää kunnioitusta niitä ihmisiä kohtaan, joilta vahvaa asiantuntijuutta selkeästi löytyy. Samalla opiskelija voi kuitenkin kyseenalaistaa sen, olisiko hänestä koskaan tuollaisiin isoihin saappaisiin hyppääjäksi.

Moni informaatiotutkimuksen alalle opiskelemaan hakeutuva on kiin-

nostunut kirjallisuudesta, ihmisistä ja yhteiskunnallisista ilmiöistä. Kun Kansalliskirjaston suunnalta tiedusteltiin, onko meillä kuvailuun liittyviä vasta valmistuneita tai tekeillä olevia opin- näytetöitä, jouduin vastaamaan, että valitettavasti nyt ei kukaan ole teke- mässä kandidaatintutkielmaa tai gra- dua aiheesta. Vaikka opiskelija olisikin kiinnostunut tieteellisestä kirjastosta mahdollisena tulevaisuuden työpaik- kana, hän valitsee todennäköisemmin esimerkiksi tietojohdamiseen tai yleis- semmin aineistoihin liittyvän aiheen. Ei auta, vaikka graduseminaarin vetäjä yrittäisi nostaa esille muitakin teemoja, joihin liittyvän tietämyksen syventä- minen voisi jopa toimia valttina alalle hakeutuessa. Opiskelija tekee valin- tansa itse.

Jonkinlaisia lisätäkijä ja kannus- tusrumpuja siis tarvittaisiin. Työhar- joittelun kautta opiskelijoista osa käy kurkkaamassa lähemmin tieteellis- ten kirjastojen maailmaan ja monesti ihastuukin sen moniulotteisuuteen. Mutta unhoittuuko kontaktit harjoit- telijoihin? Voisiko heistä ottaa kop- pia myöhemmässä vaiheessa vaikkapa keskustellen mahdollisista opinnäyte- työaiheiden ideoista? Muutoinkin opi- nahjot olisivat aina kiitollisia siitä, että eri toimijat tarjoaisivat omatoimisesti muun muassa opinnäytetöiden aiheita ja tuon lisäksi tukea töiden tekemiseen.

Vastavuoroinen sitoutuneisuus ja kiinnostus voisi motivoida reippaita tekijöitä myös hankalammilta tuntuvien aiheiden pariin.

Humanistinen luonne ei toki millään lailla sulje pois sitä, etteivätkö esimerkiksi kuvailuun liittyvät asiat voisi viehättää ja viedä mennessään. Jo edesmennyt kollegamme Vesa Suominen on tästä hyvä esimerkki. Luetteloinnin pikkutarkat teemat nousivat puheenaikheeksi jopa kodin saunan lauteilla. Kuvailuihmisille heittäisinkin pallon kehiin: löytyisikö jo legendaariselle Bibliografinen valvonta -teoksen (Suominen, Saarti & Tuomi, 2009) seuraajalle kirjoittajia? Tuore suomeksi kirjoitettu oppikirja, jossa kuvailun keskeiset asiat tulisivat esille selkeästi

ja kattavasti, mutta myös helposti lähestyttävästi, olisi tarpeellinen. Samalla voisi teemaa laajentaa myös muuhun metadataan.

Voisikin siis todeta, että tieteellisten kirjastojen spesifeihin teemoihin viehättyminen vaatii enemmän kuin lumoutuminen esimerkiksi yleisten kirjastojen maailmasta. Jälkimmäinen on monelle alalle hakeutuvalle jo lapsuudesta rakas, tuttu ja turvallinen paikka. Tarvitsemmekin kentän apua siinä, miten herättää humanistiopiskelijan sydämen roihu myös metadataa ja informetrisiä analyysejä kohtaan. Näin varmistamme yhdessä sen, että jatkosakin alalle löytyisi intohimoisia kuvailijoita, rautaisia metadata-ammattilaisia sekä metriikan kymmenottelijoita.

HEIDI ENWALD

Kirjoittaja on dosentti, joka työskentelee Oulun yliopistossa informaatiotutkimuksen yliopistonlehtorina. Hän on humanisti, jonka sisällä elelee yhä myös pieni luonnontieteilijä. Hän näkee, että muun muassa kuvailun perusasioiden ja historian tuntemus kuuluu osaksi kaikkien kirjastoalan työntekijöiden asiantuntijuutta ja toivoo useampien opiskelijoiden intoutuvan tässä tekstissä käsiteltyjen teemojen pariin opinnäytetöissään. Tutkijana hän on suuntautunut terveysviestinnän, terveystietokäyttäjyymisen ja terveystiedon lukutaidon sekä avoimen tieteen pariin.

Turun kirjaston uudeksi johtajaksi valittiin Heli Kautonen

FT Heli Kautonen on Turun yliopiston kirjaston uusi johtaja. Hän seuraa tehtävässä Ulla Nygreniä, joka toimi Turussa kirjastonjohtajana parin vuosikymmenen ajan. Kautonen on toiminut Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran (SKS) kirjastonjohtajana vuodesta 2019 lähtien. Tieto Kautosen valinnasta julkistettiin joulukuussa, ja hän aloittaa tehtävässä alkuvuoden aikana. Kautonen on valmistunut maisteriksi Taide- ja tieteellisestä korkeakoulusta vuonna 1995, ja vuonna 2019 hän väitteli tohtoriksi Aalto-yliopistossa. Väitöskirja käsitteli käyttäjäkeskeisen suunnittelun johtamista julkisten digitaalisten palvelujen kehittämisessä. Ennen SKS:n kirjaston johtajana toimimista Kautonen työskenteli Kansalliskirjaston kirjasto verkkopalveluiden palvelupäällikkönä 2011 alkaen ja SKS:ssa suunnittelijana ja verkkoviestinnän tuottajana vuosina 2002–2011.

Plan S -rahoittajien uusi ehdotus laittaisi julkaisemisen uusiksi

Suurten tutkimusrahoittajien cOAlition S -yhteenliittymä julkaisi lokakuussa 2023 aloitteen *Towards responsible publishing* (<https://zenodo.org/doi/10.5281/zenodo.8398479>), joka kunnianhimoisuudessaan ylittää saman yhteenliittymän alulle paneman Plan S -linjauksen. Uudessa ehdotuksessa luonnostellaan tieteellisen kommunikaation ekosysteemi, jossa julkaisemisen prosessi avataan paljon nykyistä laajemmin: pelkkien tutkimustulosten ja niiden taustalla olevan datan lisäksi se koskisi muun muassa vertaisarvioimattomien preprint-julkaisujen ja vertaisarviointiraporttien avaamista. Tutkijavetoiseksi tieteellisen kommunikaation ekosysteemiksi (a scholar-led communication ecosystem) kuvattu malli siirtäisi julkaisemisen valtaa merkittävästi kustantajilta tutkijoille. Omat roolit on hahmoteltu myös tutkimuksen arvioinnista vastaaville tahoille ja tutkimusorganisaatioille. Ehdotus oli kommentoitavana jo marraskuussa, ja uusi versio ilmestyyne kevään 2024 aikana.

Suomen kansallisbibliografia 2023 avaa näkymiä julkaisutuotantoon

Kotimaista julkaisutuotantoa esittelevä *Suomen kansallisbibliografia 2023* (<https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe202401294670>) julkaistiin tammikuun lopussa. Kansallisbibliografia sisältää kotimaisen kirjallisuuden viitetiedot Fennica-kokoelmasta ja musiikkiäänitteiden ja nuottiaineiston tiedot Viola-kansallisdiskografiasta. Julkaisutuotantoa koskevien tietojen kerääminen kuuluu Kansalliskirjaston lakisäätöisiin tehtäviin. Fennica- ja Viola -kokoelmiin on tallennettu julkaisutuotannon tietoja yli puolen vuosituhannen ajalta. Kansallisbibliografian data mahdollistaa monia näkökulmia julkaisemiseen, ja tuorein kansallisbibliografia esittelee niistä muutamia. Se luo katsauksen muun muassa romaanikirjailijoihin, tietokirjallisuuden aiheisiin, sarjakuvatuotantoon ja säveltäjiin ja sanoittajiin. Kansallisbibliografia osoittaa esimerkiksi sen, että painetun tietokirjallisuuden määrä on ollut 2000-luvulla selvässä laskussa, kun taas painetun kaunokirjallisuuden määrä on jopa hieman kasvanut.

* SYSTÈME FIGURÉ DES CONNOISSANCES HUMAINES.

ENTENDEMENT.

Jos sinulla on puutarha ja kirjasto, niin sinulla on kaikki, mitä tarvitset.

—Marcus Tullius Cicero

